

בס"ד

מאמרי אגדה ומוסר

בעניני חג השבועות

ובעניני לימוד התורה

מפי מרן פוסק הדור

הגאון האמיתי

רבי משה שטרנבוך שליט"א

אשר נמסרו בהיכל ישיבתו הגדולה במשך השנים תשע"ד - תשע"ט

ובסופו עובדות והנהגות שקיבל מרן שליט"א מרבותיו בעניני לימוד התורה

כל הזכויות שמורות

יו"ל על ידי מכון טעם ודעת

להוצאת כתבי ומאמרי מרן פוסק הדור הגר"מ שטרנבוך שליט"א

רחוב אשר גולאק 407 ירושלים - ניתן לפנות ל: 0527110992

או למייל V0527110992@GMAIL.COM

הכנה לחג השבועות

דברי אגדה ומוסר בעלמא, אלא מכוח זה נפסק דין להלכה למעשה בשולחן ערוך - שהימים הללו הם ימי סכנה אם איננו מקבלים על עצמינו עול תורה באמת.

ובכל שנה ושנה מתעורר בימים אלו שקודם שבועות ההשפעה של קבלת התורה שהיה בזמן מתן תורה, והימים האלו מוכשרים ומסוגלים לזכות לקבלת התורה, וכמו שדייק האר"י הקדוש מלשון הכתוב שנאמר (שמות י"ט, י"ט) "משה ידבר והאלוקים יענו בקול", ולא כתוב "האלוקים ענו" בלשון עבר, אלא כתוב "יענו" בלשון עתיד, ומשום שבכל שנה ושנה בשבועות מתחדש קבלת התורה.

יסוד הדברים נוגע לכל שלושת ימי הגבלה ולא רק לערב שבועות ממש

ונראה פשוט, שאף שעיקר דבר זה נאמר בשולחן ערוך רק כלפי ערב שבועות, אבל יסוד הדברים נוגע גם לכל שלושת ימי הגבלה, שהרי תכלית שלושת ימי הגבלה הוא להתכונן לקבלת התורה, ודבר זה חוזר על עצמו בכל שנה ושנה בימים הללו, כי כשם שלפני ראש השנה ויום הכיפורים קבע הקב"ה ימי אלול וסליחות להתכונן לראש השנה, כך גם לפני זמן לפני שבועות הכין לנו הקב"ה "יום המיוחס" ושלושת ימי הגבלה להתכונן לשבועות.

וידוע שכשם שימי הסליחות דאלול, עניינם הוא זמן הכנה ליום הדין דראש השנה, כמו כן גם שלושת ימי הגבלה עניינם הוא זמן הכנה ליום הדין דשבועות - שבו הקב"ה דן כל אחד וקובע לו כמה יהא לו סייעתא דשמיא להצליח בתורה, וכשם שאיתא בספרים שבימי

הקב"ה יושב ומצפה בימים אלו שנתחזק

בתורה

איתא בגמ' בשבת (קכ"ט ע"ב) - וכן נפסק בשו"ע (או"ח תס"ח י'), שאין להקזיז דם בערב שבועות, ומפני שבזמן שישראל קיבלו את התורה הם היו בסכנה מ'שד' שישמו טבוח שרצה לטבוח את ישראל אם לא היו מקבלים את התורה, ובשעה כזאת שזהו שעת סכנה אין להקזיז דם, כיון שה'שטן' מקטרג בשעת הסכנה".

ובפשוטו דין זה תמוה טובא, שהרי אותו השד אינו יוצא בכל שנה ושנה, אלא רק בזמנו - לפני אלפי שנים בזמן קבלת התורה יצא השד, וא"כ איזה טעם יש בזה לאסור הקזת דם בכל שנה קודם חג השבועות.

ויעיין שם ב"מחצית השקל" שעמד בזה, וביאר ש"בכל הזמנים שאירע לאבותינו ענין מה, כשיגיע זמן ההוא שוב מתעורר קצת מעין אותו דבר וענין ההוא".

וביאר הדברים נראה, שאע"פ שבאמת לא יוצא שד בכל שנה ושנה, אבל מ"מ שורש העניין חוזר מידי שנה, כי בכל שנה ושנה יושב הקב"ה ומצפה לנו שנקבל על עצמינו עול תורה בימים הללו, ואם אנחנו חלילה לא מתעוררים לקבל על עצמינו עול תורה בימים אלו, אז מידת הדין מתוחה עלינו, ומכוח זה אנו נכנסים לסכנה עצומה בימים הללו - אם לא מתכוננים כראוי ליום השבועות מתוך קבלת עול תורה.

והדברים הללו מבהילים למתבונן, שהרי רואים אנו שחובת ההכנה לשבועות איננה רק

הסליחות יש להיזהר מאוד מכל חטא, כן גם בשלושת ימי הגבלה יש להיזהר מאוד מביטול תורה כיון שימים אלו משמשים כעין דוגמא לכל השנה - שצורת לימודינו בימים אלו קובע איזה חלק בתורה נזכה כל השנה.

וזכורני שמו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל היה תובע מבני הישיבה שיהיה ניכר חיזוק מיוחד בלימוד התורה בשלושת ימי הגבלה, ולפעמים היה דופק על הבימה באמצע הסדר וזועק שצריך להתחזק מאוד בתורה בימים אלו, ושיהא ניכר בישיבה שזהו שלושת ימי הגבלה.

וכבר נהגו בישיבות ובכל עם ישראל להתחזק במיוחד בלימוד התורה מראש חודש סיון, ומוסיפים גם עוד חיזוק בשלושת ימי הגבלה שהם ימי ההכנה לקבלת התורה, ויש להיזהר שלא להחמיץ ימים נשגבים אלו כיון שהם ימים של הזדמנות לכל אחד ואחד לזכות לקבלת התורה.

ניצול הזמן בימים הללו

אמנם ראוי לדעת, שכשם שהעונש למי שמבטל הזמן בימים האלו נורא מאוד, כך גם השכר גדול מאוד למי שמתחזק בימים הללו, ויש סייעתא דשמיא מיוחדת ללימוד התורה בימים אלו, ובפרט מי שמקבל על עצמו איזה קבלה מכאן ולהבא, יזכה בוודאי לברכה וסייעתא דשמיא.

ואין לנו מושג עד היכן הוא עומק הדין – כמה תובעים מהאדם בכל שנה חיזוק בימים אלו שלפני שבועות, והעיקר יש להיזהר מאוד בימים אלו לא לבזבז הזמן, שהזמן הוא חתיכת חיים.

ושמעתי מגדול אחד זצ"ל שבשמים מסתכלים על מי שמבזבז זמנו להבל וריק כשוטה, שהרי בגמ' בחגיגה (דף ד' ע"א) איתא שאחד מסימני השוטה הוא שמאבד מה שנותנין לו, וא"כ אנחנו שיכולים בכל רגע לאסוף לעצמינו כאן בעולם הזה זכויות לחיי נצח, ואיננו עושים כן אלא מבזבזים את המתנה וההזדמנות שנתנו לנו, הרי אנחנו כשוטים ממש.

לימוד התורה מתוך יראת שמים

אמנם דע, שעיקר הכוח שחוזר וניעור בכל שנה ושנה לקבלת התורה, הוא רק בתנאי שנקבל את התורה מתוך יראת שמים, דכשם שבמתן תורה קיבלנו את התורה מתוך פחד ומורא – בקולות וברקים וקול שופר חזק מאוד, כך גם בכל דור אין אפשרות לקבל תורה אלא מתוך יראת שמים.

וזהו סוד הדבר שכפה הקב"ה על עם ישראל הר כגיגית, ואמר להם "אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם" (שבת פ"ח ע"א), וידוע מה שהקשו התוס' שהלא עם ישראל כבר הסכימו מדעתם והקדימו נעשה לנשמע, ומדוע הוצרך הקב"ה לכפות עליהם, עיי"ש בתוס' מה שתירצו.

ובפשוטו נראה ליישב קושיית התוס', שאע"פ שעם ישראל הסכימו ברצון לקבל את התורה, אבל הקב"ה לא נתן את התורה כסתם חכמה אלא מתוך פחד ויראה, ולכן כפה עליהם הר כגיגית והרעיש עליהם בקולות וברקים להפחידם וכמו שנאמר "ויחרד כל העם אשר במחנה", כדי שיושרש בקרבינו פחד ה' והדר גאונו, ושנדע שתורת ה' איננה חכמה בעלמא שאנו לומדים אותה רק משום שאנו רוצים

ללמוד אותה, אלא עלינו ללמוד אותה מתוך פחד ומורא מהקב"ה, וכמו שכתוב שם בפרשה (שמות כ' י"ז) "בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", ולכן כפה הקב"ה עלינו הר כגיגית להפחידנו – שנלמד התורה מתוך אימה ויראה.

וזהו לימוד לנו לדורות, וכמפורש בגמ' ברכות (כ"ב ע"א) "מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע, והיינו שמעמד קבלת התורה היה נורא ממש מתוך פחד מהקב"ה, ואת זה עלינו ללמוד לדורות הבאים שכן הוא צורת לימוד התורה מתוך יראת שמים וידיעה ברורה שמתעסקים בדברי אלוקים חיים ולא בחכמה בעלמא.

וסיפר לי הגאון רבי זעליג ראובן בענגיס זצ"ל שזהו אצל בעל השאילת דוד הגאון רבי דוד פרידמן מקרלין זצ"ל, וראה אצלו על הסטנדר פיתקא גדולה שכתוב עליה באותיות מאירות עיניים "שויתי ה' לנגדי תמיד", ושאלו על זה, וביאר לו שמפחד שמחמת גודל העיון בהבנת סברות התורה יסיח דעת אפילו רגע אחד שהתורה היא תורת ה' ואנו עוסקים בה כי זהו רצונו ית"ש, ולכן מניח נגד עיניו "שויתי ה' לנגדי תמיד" לזכור כל הזמן שהתורה היא תורת ה'.

"חג השבועות"

אמרו חז"ל (פסחים ו' ע"א) שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלוש ימים, והב"ח (או"ח תכ"ט א') כתב דגם על חג השבועות נאמרה הלכה זו לדרוש בהלכותיה שלוש ימים קודם החג, ויש להבין שהלא שבועות אין בו הלכות מיוחדות יותר מכל שבת, ומה נשתנה שבועות מכל שבת שצריך לדרוש בהלכותיה. ונראה, דכוונת הב"ח הוא לעסוק במעלת התורה הקדושה - שזהו ההכנה המצטרפת לחג השבועות, והכנה זו מוטלת עלינו כבר ל' יום קודם החג, ולכן עתה נבוא בעהשי"ת לעורר דברי חיזוק על לימוד התורה.

ביאור תוכן יום "מתן תורתנו"

מכין את עצמו לקבלת התורה, שאם הוא מכין את עצמו כראוי על ידי התחזקות בתורה באיכות ובכמות, אז הוא זוכה לקבל את ההשפעה של "קבלת התורה", אבל אם אינו מתחזק בתורה, אינו זוכה כלל בחג השבועות לקבל את ההשפעה של קבלת התורה, וכל אחד תלוי כמה התחזק וכמה הכין עצמו, שכפי השיעור שהכין עצמו, כן זוכה לקבלת התורה בכל שנה ושנה.

רצון הקב"ה שדיני התורה יקבעו לפי השכל

האנושי

ויש להוסיף בזה עוד ביאור בעומק השמחה על הנתינה לחוד אף בלא הקבלה, שבנתינת התורה הקב"ה מסר בידינו את הכח להכריע בכל דבר בתורה עפ"י שכלינו, ודיני התורה נקבעים לפי מה שנראה נכון וישר בשכל של חכמי ישראל, וכמו שמתבאר מדברי הגמ' (ב"מ פ"ו ע"א) שנחלקו מתיבתא דרקיעא עם הקב"ה מהו הדין בספק אם בהרת קדמה לשער לבן, שהקדוש ברוך הוא אומר טהור, וכל מתיבתא דרקיעא אמרו טמא, והרמב"ם (פ"ב מהלכות טומאת צרעת ה"ט) פסק כמתיבתא דרקיעא שהוא טמא ולא כהקב"ה, ובפשוטו וודאי צריך פירוש איך שיך לפסוק בתורה נגד דברי הקב"ה עצמו, והלא התורה היא דבר ה', ואם הקב"ה אומר טמא - הרי זהו דברו וזהו רצונו.

שבועות הוא זמן מתן תורתנו, והקשו המפרשים שלפי מאי דקיי"ל להלכה (י"ד קצ"ו ס"א) כרבי יוסי דאמר (שבת פ"ו ע"ב) ב' סיון ניתנה תורה, א"כ שבועות אינו מתן תורה, שהרי שבועות הוא ב' סיון, ומתן תורה הוא ב' סיון, וא"כ למה נקרא שמו "זמן מתן תורתנו", (ועי' מגן אברהם בהקדמה לסי' תצ"ד).

ונראה ליישב בזה כפשוטו, דהנה בגמ' בשבת (שבת פ"ז ע"א) מבואר דאע"פ שנתנית התורה היה ב' סיון, [לדעת ר' יוסי דהלכתא כוותיה], אבל כבר ב' סיון הסכים הקב"ה לתת את התורה, אלא שמשנה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו, ולכן נתעכב מתן תורה עד ז' סיון, ולפי"ז נראה שעיקר חג מתן תורתנו הוא על מה שהקב"ה הסכים לתת לנו את התורה, ולא עיכבה בשמים כטענת המלאכים שטענו לפני הקב"ה "תנה הודך על השמים" - ולא הסכימו שהתורה שהיא קודש קדשים תרד לארץ, ועל זה נקבע חג השבועות ב' סיון, שבזמן זה נתן הקב"ה מצידו את התורה לעם ישראל, [ואע"פ שקבלת התורה היה ב' סיון אבל נתינת התורה היה ב' סיון, וכמוש"נ].

אמנם וודאי שכמו שמתחדש בכל שנה ושנה בחג השבועות ענין מתן תורה, כן מתחדש גם ענין "קבלת התורה", אלא שקבלת התורה אינו שווה אצל כולם, שהדבר תלוי לפי מה שהאדם

וביארזו בזה המפרשים, שבכלל נתנית התורה הוא שהתורה תיקבע כפי השכל האנושי, והקב"ה הוריד את התורה משמים לארץ כפשוטו - שהתורה תיקבע לפי השגת השכל של חכמי ישראל אשר בארץ, וזהו הכוונה "נותן התורה" - שהקב"ה נתן לנו את התורה כפשוטו ממש, ולכן פסק הרמב"ם טמא כיון שזהו רצונו יתברך שדיני התורה יוכרעו כפי השכל האנושי, ואה"נ שהקב"ה אמר טהור, אבל שבעים פנים לתורה, ורצון ה' שבעולם הזה ההלכה למעשה תיקבע עפ"י הכרעת השכל האנושי.

וזהו עומק נוסף בשמחה בו' סיון על נתנית התורה לחוד אף בלא קבלת התורה, ומשום

שבו' סיון זכינו שהקב"ה נתן את התורה לישראל כפשוטו שהכרעות דיני התורה נקבעים לפי השכל הישראלי הישר ולא לפי מה שהיה ראוי להיות בעומקי הדברים ושורשם בפנימיות התורה.

ונראה שלא לחינם אירע שדווקא במתן תורה קבע משה רבינו את זמן קבלת התורה לז' סיון והוסיף יום אחד מדעתו וכמבואר בגמ' בשבת (פ"ז ע"א), אלא הקב"ה סיבב כן בדווקא - וכדי להורות בזה שמשעת קבלת התורה הוא מוסר את התורה לגמרי לחכמי ישראל, ולכן כבר בשעת מתן תורה קבע הקב"ה את עצם זמן מתן תורה על פי משה רבינו - להורות שהתורה מסורה לחכמי ישראל.

ב

השמחה הגדולה בשבועות

בגמ' בפסחים (ס"ח ע"ב) איתא "הכל מודים דבעצרת בעינן נמי לכס מ"ט יום שניתנה בו תורה הוא" ע"כ. והיינו שאף שבכל יום טוב ישנם שיטות שאפשר לקיים את דין עונג באופן שכולו לה', אבל בשבועות לכו"ע צריך לקיים עונג גם על ידי אכילה ושתייה, ובגמ' שם מובא עוד שרב יוסף שמח מאוד בשבועות ואמר "עבדי לי עגלא תלתא, אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא".

והדבר צריך ביאור, שהסברא הפשוטה היא לכאורה בדיוק להיפך, דאדרבה כיון שהוא יום שניתנה בו תורה, ראוי שנשקיע כל היום אך ורק בתורה ויהיה כולו לה'.

אמנם הכוונה בזה מבוארת, שהלא הכופרים והחופשיים טוענים שרחמנות עלינו - שמאז

קבלת התורה והילך נעשינו מסכנים ה"כבולים" ומוגבלים באיסורי התורה, שהרי דיני התורה הם על כל צעד ושעל במהלך החיים, ובכל דבר נמסרו לנו כללים ופרטים מה מותר לעשות ומה אסור וכביכול אנחנו "מסכנים" שאיננו יכולים לחיות כרצוננו, אבל כאשר אנחנו שמחים בשבועות, אנחנו מוכיחים שאיננו מקיימים את התורה בכפיה ח"ו, אלא אדרבה, אנחנו שמחים על שלא שם חלקינו כהם וגורלנו ככל המונם, שהם חיים כבהמות אוכלים ושותים ושמחים ומתים, אבל אנחנו קשורים לקב"ה ומקבלים שכר עצום על כל רגע בלימוד התורה, ובונים את עצמינו על ידי דרך התורה להיות מוכנים לחיי נצח.

וזהו הטעם שחג הסוכות נקבע דווקא לאחר ראש השנה ויום כיפור, ומשום שימי ראש

השנה ויום כיפור הם זמן קבלת עול מלכות שמים, ולכן מיד לאחר הימים הללו אנו מדגישים את גודל שמחתנו, שאין אנחנו ח"ו מסכנים הכבולים בעול התורה, אלא אדרבה אנחנו שמחים שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם.

וזהו הביאור במה שבפרשת המועדות (בפרשת ראה) נזכר בתורה מצוות שמחה רק בחג הסוכות וחג השבועות ולא בחג הפסח, והעניין בזה הוא, כי השמחה בסוכות היא מעיקר עניינו של יום – שזהו שמו של חג הסוכות "זמן שמחתנו", וכמו כן גם בשבועות השמחה היא ממש מעיקרי מהות היו"ט – וכמו שנתבאר שהוא להוכיח שקבלת התורה היא שמחה אצלנו ולא עול קשה, אבל בפסח אע"פ שיש מצוות שמחה, אבל אי"ז מעיקרו של יום וכמו בשבועות וסוכות.

ובאמת היה ראוי לעשות את "שמחת תורה" בשבועות, אלא שחסר לנו כפרת עוונות כדי לזכות לשמחת התורה, ולכן נקבע יום שמחת תורה דווקא לאחר עבודת ימי האלול ור"ה ויוה"כ שאנו זוכים בו למחילת עוונות.

וזהו לימוד לדין, שהשמחה השלמה בקבלת התורה היא רק עם קבלת עול מלכות שמים, ועל כן ראוי לכל אחד לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה בימים אלו כדי ששמחתו תהא שלמה.

וזכרנו מעת שלמדתי בישיבת מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל, שבמשך הלילה הפסיקו את סדר הלימוד כמה וכמה פעמים, והתחילו לשורר שירים במעלת התורה, וזהו כדי להוכיח שהתורה ערבה לנו ואנו שמחים

בה, ואי"ז עול קשה עלינו וכמו שהחופשיים מדמים ש"רחמנות" עלינו שאנחנו כפופים לעול תורה.

וקודם המלחמה כאשר היה הגה"ק רבי אלחנן זצ"ל בלונדון, זכיתי להיות יחד עמו, וראיתי את גודל שמחתו והריקודים שרקד ביום השני של יו"ט דשבועות קודם הלילה במשך כשעה וחצי כבחור צעיר ללא הפסקה, והיה ניכר על פניו שהוא שמח בשמחה עצומה מאוד.

ודע שהשמחה בלימוד התורה היא עצם צורת קיום מצוות תלמוד תורה, וכמו שנאמר "פיקודי ה' ישרים משמחי לב", ולכן נתקן בנוסח ברכת התורה ברכה על "ערבות לימוד התורה" – והערב נא ה' אלוֹקינו וכו', ומשום שבלא ערבות בלימוד התורה חסר בעצם הלימוד.

יסוד השמחה דסוכות ושמחת תורה כעין

השמחה דשבועות

וזהו גם יסוד השמחה דסוכות, שהרי בשום חג אין שמחה גדולה כל כך כמו בחג הסוכות, וכמו שאמרו חז"ל "מי שלא ראה שמת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו", והיסוד בזה הוא מפני שלאחר ימי הדין דר"ה ויוה"כ פ"ה הם ימים שחזרנו בתשובה וקיבלנו על עצמינו עול תורה, היה אפשר לחשוב שאנחנו כביכול "מסכנים" שאיננו יכולים ליהנות מהחיים, כי דבר זה אסור ודבר זה אסור, ולכן מיד לאחר ימי הדין, אנחנו שמחים שמחה עצומה כל כך כדי להראות ולהוכיח בזה שהתורה הקדושה אינה "עול קשה" אצלנו, אלא אנחנו שמחים בה.

וזהו גם הטעם שאנחנו גומרים את התורה בשמחת תורה דווקא, דהיסוד בזה הוא משום שאחרי ששמחנו שמחה עצומה כל כך בסוכות, אנחנו מומשיכים את השמחה לשמוח

בתורה בשמיני עצרת כדי להורות שאנחנו שמחים בתורה הקדושה ורוצים אותה, ואכמ"ל.

ג

יום הדין דשבעות

חג השבועות מכונה גם בשם "ראש השנה לתורה", ויסודו מדברי השל"ה הקדוש (מסכת שבועות פרק נר מצוה אות י"ט) שכתב כן בשם ספר "תולעת יעקב" עיי"ש, וגם הנצי"ב כתב שקבלה בידו איש מפי איש ששבועות הוא יום הדין על תורה, וכן שמעתי מהגראמ"מ שך זצ"ל בשם דודו הגרא"ז מלצר זצ"ל שקבלה בידו ששבועות הוא יום הדין לתורה, שביום זה הקב"ה דן כל אחד וקובע לו כמה סייעתא דשמיא יקבל בלימוד התורה, וכפי מה שהאדם ראוי לזכות לתורה, כן הקב"ה נותן לו את חלקו בתורה.

והשל"ה הקדוש הביא בשם ספר תולעת יעקב שפירש בזה מה שאמרו חז"ל (ר"ה ט"ז ע"א) "בארבעה פרקים העולם נידון וכו', בעצרת על פירות האילן", ופירש שפירות האילן הם הנשמות הפורחות מאילנו של הקב"ה, והקב"ה דן את הנשמות האם הם השלימו חלקם כראוי בתורה ובמעשים טובים, והקב"ה קובע ביום זה כמה סייעתא דשמיא יקבל כל אחד בלימוד התורה.

ויש לרמוז כן במה שמצאנו שחג השבועות נקרא בתורה בשם "יום הביכורים", וכמו שנאמר (במדבר כ"ה כ"ו) "וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם", ו"ביכורים" הוא מלשון ראשית, [וכמו כל

ביכורים שהם הפירות הראשונים, שביכורים הוא מלשון ראשית], וזהו רמז שחג השבועות הוא ראש השנה לתורה.

ולכשנתבונן בדבר נבין כמה גורלי הוא יום הדין דשבועות, שהרי עיקר ההצלחה בתורה תלויה בסייעתא דשמיא, וכמו שאנו אומרים כל יום בברכת אהבה רבה - "אבינו מלכינו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחננו ותלמדנו", ומשמע שמה שאבותינו זכו לתורה, הוא כיון ש'בטחו בך' - והיינו שידעו שכדי לזכות להבנת התורה צריך לסייעתא דשמיא מהקב"ה ובטחו על הקב"ה שיאיר עיניהם בתורה ולא סמכו על שכלם, ולכן זכו באמת לתורה וכמו שאנו אומרים - "ותלמדם חוקי חיים", ועל זה אנו מבקשים "כן תחננו ותלמדנו", והיינו שכיון שאף אנו בוטחים בך כאבותינו - ויודעים שצריך סייעתא דשמיא לזכות לתורה, לכן גם אנו מבקשים מהקב"ה שיחננו וילמדנו את התורה הקדושה.

ועל דרך זה פירש הגר"א מה שאמרו חז"ל "יגעת ומצאת תאמין", ופירש הגר"א שאפילו לאחר היגיעה, עדיין כל השגה בתורה נחשבת כ"מציאה" שאיננה תוצאה מחמת העמל, אלא היא בגדר "מציאה" בעלמא - ולא בדרך טבעי מהעמל אלא מחמת סייעתא דשמיא שהקב"ה משפיע על ידי עמל התורה.

וא"כ מאחר שאי אפשר להשיג את התורה אלא ע"י "סייעתא דשמיא" ולא ע"י כישרונות, וודאי שיום הדין דשבועות הוא גורלי מאוד, שהרי בו דן הקב"ה כל אחד כמה סייעתא דשמיא יהיה לו בתורה, ורק לפי מידת הסייעתא דשמיא שזכה בשבועות, כן יזכה להצלחה בתורה בכל השנה.

ודע שכשם שראש השנה אינו הזמן להתחיל בתשובה אלא חיובו מתחיל קודם מתחילת ימי אלול, כך גם שבועות אינו הזמן להתחיל בקבלת התורה אלא צריך לקבל על עצמו עול תורה כבר קודם – בימי ספירת העומר ושלושת ימי הגבלה שהם ימי הכנה לקבלת התורה.

וידוע מה שאמרו חז"ל (ר"ה ט"ז ע"ב) "אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה", ולכן יש להזדרז ביותר בימים אלו להתחזק בתורה, כי בשבועות דנים את האדם לפי מצבו, ואז נקבע החלק שיקבל בתורה במשך כל השנה.

ויש להיזהר במיוחד שלא לבטל זמן בלילה הקדוש של ליל שבועות, שהלא דנים אז את האדם על התורה, והקב"ה מסתכל על כל אחד מהו מצבו, ולפי איך שאדם ממלא את חובתו ומקיים את חלקו המוטל עליו ללמוד כפי יכולתו, כן הוא זוכה לסייעתא דשמיא באותה המידה.

ובני תורה יש להם משפט נפרד מסוג אחר לגמרי, וכמו שנאמר (מלכים א', ח-נט) "משפט עבדו ומשפט עמו ישראל", ופירשו בגמ' (ר"ה ח' ע"ב) שפסוק זה מדבר על סדרי המשפט, שקודם נכנסים "עבדו" למשפט, ורק אח"כ

"עמו ישראל", ונראה ש"עבדו" אלו הם בני התורה שהם שבט לוי ומשרתי ה' בכל דור, ויש להם משפט נפרד מהמשפט של כל ישראל, והטעם לזה הוא מפני שמשפט בני התורה הוא משפט מסוג אחר לגמרי, שכן תורה יש לו זכויות רבות מאוד, אבל מאידך גם יש לו חובות רבות יותר מכל אחד, שתובעים ממנו יותר בכל שטחי החיים, הן בתפילותיו והן בברכותיו והן בעסק ובעמל התורה.

עמל התורה

והנה לפי הרצון של כל אחד להתקדם כך הקב"ה עוזר לו. אמנם ידוע מה שאמר הגרי"ס זצ"ל, "כל יהודי רוצה לדעת את כל הש"ס, אבל הוא גם רוצה שהכל יהיה בלילה אחד וגם להספיק עוד לישון באותו לילה" ... ובוודאי שמחמת רצון בעלמא' לא זוכים לראות סייעתא דשמיא, אלא צריך להוביל את הרצון לידי מעשה ולמסור נפש לעמל התורה, והעושה כן יזכה לסייעתא דשמיא מופלאה.

ובפרט בשנים הללו של ימי הבחרות שהם השנים הטובים ביותר של כל אחד בחייו ללימוד התורה, בוודאי מוטל על כל אחד ביתר שאת בשנים הללו – למסור נפש ללימוד ועמל התורה.

ולשון הרמב"ם נפלא מאוד, שפסק (פי"ג מאיסורי ביאה ה"ד) על גוי הרוצה להתגייר שצריך לקבל על עצמו "עול תורה", וכלשונו שם: "וכן לדורות כשירצה העכו"ם להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה, צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן", ומלשונו הזהב שכתב "ויקבל עליו עול תורה" נראה שאין מספיק בהחלטה וידעיה

בעלמא שמהיום והילך בדעתו לקיים את דיני התורה, אלא צריך שיקבל על עצמו שהוא "משועבד" מעתה לעשיית רצון הבורא. והמפרשים לא ציינו מהו המקור לכך שבגירות צריך לקבל על עצמו "עול תורה", אבל נראה שמקורו ממה שבמתן תורה שנעשינו כגרים [עם כל דיני גירות מילה טבילה והזאה] אמרו נעשה ונשמע, והקב"ה כפה עליהם הר כגיגית, שלא ידמו שקבלת התורה היא ענין של נדבה ומרצון אלא הוא עול וכופין ע"ז, ולכן גם לדורות גר צריך לקבל ע"ע את התורה כעול דוקא, וזהו מעיקר קבלת המצוות בגירות¹.

וזהו לימוד לדין שכל אחד צריך להבין שהוא חי תחת "עול תורה", והיינו שאין זה רק אפשרות ודבר טוב לבוא ללמוד בזמן שנוח לו, אלא צריך מסירות נפש לקבל על עצמו להיות כפוף תחת עול תורה ולהיות משועבד וכפוף לתורה הקדושה, וכבר אמרו חז"ל (ירושלמי ראש השנה פ"ד ה"ח) "בכל הקרבנות כתיב חטא ובעצרת אין כתיב חטא, אמר להן הקדוש ברוך הוא מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם".

וזהו הטעם שנהגו ישראל להיות ערים בשבועות בכל הלילה ולעסוק בתורה, וכדי להוכיח בזה שקיבלנו על עצמינו "עול תורה" ללמוד אפילו מתוך קושי, ולכן לומדים כל

הלילה מתוך צער מיעוט שנה, וזהו הטעם שקוראים מגילת רות כדי להורות על כך מסירות נפש של רות שבזכות מסירות נפשה לעזוב את הכל ולהסתפק בבית ה', זכתה ויצא ממנה דוד המלך, ורמז הוא לכל אחד לעזוב את הכל כדי לקבל על עצמו עול תורה מתוך מסירות נפש והתגברות על כל הקשיים.

ומי שזוכה לקבל על עצמו בימים אלו "עול תורה", יזכה בוודאי לאור גדול, ואמנם מצד אחד יש בזה קושי, אבל אי אפשר לנו לתאר מהו גודל השכר שמקבלים עבור זה, הן בעולם הבא - לחיי נצח, והן בעולם הזה שזוכים עי"ז להתקשר לקב"ה ולהכיר את דרכיו, וכפי הידוע שכשם שמחבר ספר אפשר להכירו על ידי התבוננות בספרו, כך גם הדרך להכיר את גדולת הקב"ה הוא על ידי התבוננות בתורתו הקדושה, שבכל פעם שלומדים את התורה הקדושה מוצאים עוד ועוד חידוש, ורואים שאין חקר לגדולתו ית"ש, וכפי שפירש רבינו הגר"א את מאמר הכתוב (תהלים י"ט ח) "תורת ה' תמימה", שהתורה נשארה תמימה ועדיין לא נגענו בה, ואף שכבר התעסקו בה רבות וגילו רבות ממטמוניה, מ"מ עדיין לא הצלחנו לגעת באפס קצהו מחכמת התורה - עד שכביכול היא נשארה תמימה בלא שהתחלנו לגעת בה.

ד

קיום המצוות כתורת ה' ולא כחכמה בעלמא או כספר חוקים של שאר מדינות

בגמ' בשבת (פ"ח ע"א) איתא "בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של

והכוונה בזה הוא שכל אחד צריך לשכוח לגמרי ממה שהיה עד עכשיו, ולפתוח תקופה חדשה בחיים עם החלטה נחושה שמכאן והילך הוא מקבל על עצמו עול תורה, והרי הוא כקטן שנוול היום.

¹ וחלק מקבלת "עול תורה" בכל שנה בשבועות הוא להרגיש כ"גר שנתגיר" - וכמו שהיו ישראל בשעת קבלת התורה כגרים,

מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מיישראל קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע".

ובביאור מעלת הקדמת נעשה לנשמע נראה כפשוטו, שבזה הם הוכיחו שהם מקבלים על עצמם את התורה כתורת ה' ולא כספר חוקים בעלמא כשאר חכמות, ולכן לא היה להם שום נפק"מ איזה חוק יאמר להם הקב"ה, שהרי בלא"ה אין הם מקיימים את התורה מפני השכל האנושי, אלא מפני שזהו תורת ה', ולכן קודם שישמעו כבר היו יכולים לקבל על עצמם את התורה, כיון שהחליטו שעושים את רצון ה'.

ועוד נראה לבאר בזה, שאם תכלית לימוד התורה היה רק כדי לדעת איך לקיים את דיני

התורה, אז בוודאי היה ראוי לישראל להקדים "נשמע" – שהוא לימוד התורה, ל"נעשה" שהוא קיום המצוות, שמאחר שלימוד התורה הוא רק בגדר הכנה והיכ"ת לקיום המצוות, אזי בוודאי ראוי לו להיות קודם לקיום המצוות בפועל שבאים כתוצאה מכח לימוד התורה וידעת דיניה.

אך מאחר שעם ישראל הקדימו נעשה לנשמע, הם הוכיחו מזה שתכלית לימוד התורה אינו רק כהיכ"ת – שעל ידו נוכל לדעת איך לקיים את מצוות התורה, אלא יש ללימוד התורה מטרה בפנ"ע – שבה האדם מתקדש ומתדבק בקב"ה, ולכן אפילו לאחר שהאדם הגיע לדרגת "נעשה" והוא יודע איך לקיים את דיני התורה, מ"מ הוא צריך עדיין גם את חלק ה"נשמע" – וללמוד את התורה הק' כדי להידבק בקב"ה.

ה

צימאון לתורה

על הפסוק (שמות י"ט א') "בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני", דרשו חז"ל (תנחומא יתרו ז', והביאו רש"י בפסוק זה) וז"ל "לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא, מהו ביום הזה, שיהיו דברי תורה חדשים בעיניך כאילו היום ניתנו", ע"כ.

ומבואר בדברי חז"ל, שבכל יום צריך להרגיש התחדשות בתורה – כאילו היום ניתנה תורה, אכן חז"ל לא גילו לנו את הסוד איך מגיעים לדרגה זו שבכל פעם ופעם נרגיש ממש כאילו היום ניתנה תורה.

אמנם סוד העניין הוא, דהנה אנו רואים בטבע האדם, שאם יורגל לאכול אותו המאכל בדרך

קבע, לבסוף יימאס עליו המאכל, אבל אם המאכל בא לעתים נדירות יותר לאדם, טעמו חביב עליו יותר, אמנם כל זה הוא רק במאכל הנאכל לטעם, אבל כאשר האדם צמא למים, יערב המים לחיכו אע"פ שהוא רגיל לשתות תמיד מים, ומשום שהמים מחיים את נפשו ומרווים את צמאונו.

ונראה שזהו סוד הדבר גם לגבי לימוד התורה, שאם האדם מסתכל על התורה שכל חיינו תלויים בה, ויש לו צימאון לתורה עד שמרגיש בכל פעם שלומד שהתורה ממש מרווה את צמאונו, אז חביבות התורה לא תתייבש ולא תתיישן אצלו, ומשום שדבר שנהנים ממנו

והוא מרווה צימאון, אין בזה "התיישנות", ובכל יום יהא לו אותו עריבות כמו ביום הראשון.

וכבר אמרו חז"ל (ילקו"ש שם תל"ז) על הפסוק (ישעיהו נ"ה א) "הוי כל צמא לכו למים" "אין מים אלא תורה", ונראה בביאור הדברים, שכשם שמים כל ההנאה מהם הוא רק לצמא שמרווה בהם את צימאונו, אבל מי שאינו צמא אין לו שום הנאה מהמים, ומטעם זה נפסק

י

עם ישראל איננה אומה אלא בתורתה

שמיוחדים בלשונם ונימוסיהם או במלבושם, ואף שאין להם ארץ משלהם, אבל הנהגתם השונה מכולם מאחדת אותם להיות "עם אחד".

ופירש הגה"ק רבי אלחנן זצ"ל, שזהו כוונת בלעם באומרו "הן עם לבדד ישכון" - שעם ישראל אפילו אם יהיו בדד בלא ארץ לשכון עליה, הם עדיין יישארו עם, וכן "ובגויים לא יתחשב", והיינו אינם כשאר הגויים שצריכים מדינה או נימוס מסויים כדי לבסס את לאומתם, אלא הם נחשבים ל"עם" בעצם מה שיש להם תורה ומצוות.

וזהו ביאור הכתוב "היום הזה נהיית לעם" - שרק מקבלת קיום התורה והילך נחשבים עם ישראל לעם, כיון שעם ישראל נחשבת לאומה רק ע"י התורה ולא ע"י שום דבר אחר.

בשעה שקיבלו עם ישראל על עצמם בברית לקיים את התורה הקדושה, אמר להם משה רבינו (דברים כ"ז ט) "היום הזה נהיית לעם לה' אלוקיך", ומבואר בזה שרק משעה שקיבלו ישראל על עצמם את התורה נחשבו ישראל ל"עם".

וביאור הדבר נראה עפ"י מה ששמעתי מפי הגאון הקדוש רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל [בדרשה בפני בעלי בתים בעיר לונדון] בביאור הפסוק (במדבר כ"ג ט) "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב" - דמבואר בזה שעם ישראל אינם לא "עם" ככל העמים, ולא "גוי" ככל הגויים, וביאר הג"ר אלחנן, דהנה "עם" ו"גוי" המה שני דברים נפרדים, ש"גוי" זהו עם שנעשה לעם ונתייחד ע"י מה שהוא יושב בארצו וככל האומות שנעשים לעם על ידי שיושבים יחד במדינה אחת, ואילו "עם" הכוונה לקבוצת אנשים

ז

התורה ניתנה לנו בתנאי שנדאג שהיא תמשיך לבנינו אחרינו

להם הקב"ה הביאו לי ערבים טובים שתקיימוה, אמרו הרי בנינו ערבים", ע"כ.

איתא במדרש רבה (שיר השירים פ"א כ"ג) "בשעה שעמדו ישראל לקבל את התורה אמר

ודברי חז"ל באו סתומין, שהלא אם הקב"ה חשש שעם ישראל לא יקיימו את התורה ולצורך כך ביקש ערבים, מה הועילו במה שהביאו ערבות מהבנים, והרי ערבך ערבא צריך ומיהכ"ת שהבנים יקיימו את התורה, ואם הכוונה היא שהקב"ה יפרע מבניהם אם הם לא יקיימו את התורה, עדיין צ"ב דהא קיי"ל שגובין מהלוה תחלה, וא"כ גם לאחר שהביאו ערבים, עדיין נשאר דין העונש תחילה על האבות, ומה הועילו בערבותם.

ונראה בביאור דברי חז"ל, שהקב"ה נתן לנו את התורה לנצח, והקב"ה תבע מיישראל ערבות לכך שהתורה תתקיים אצל עם ישראל לנצח והיינו לדורי דורות, ומשום שאם התורה תשתכח אצל הדורות הבאים, לא יתן הקב"ה את התורה גם לדור אחד, כיון שהתורה נצחית והיא צריכה להתקיים דור דור, ועל זה השיבו ישראל "הרי בנינו ערבים", והיינו שעם ישראל הבטיחו שהם ישתדלו שבניהם יקיימו את

התורה אחריהם, ועשו את הבנים ערבים לכך, ואז נתן להם הקב"ה את התורה משום שהתורה תתקיים אצל בניהם אחריהם לדורי דורות.

ונמצא א"כ שבחינוך הבנים תלוי כל עיקר מתן תורה, שהרי הקב"ה לא היה נותן את התורה לעם ישראל אם לא היה מתחייבים שיחנכו את בניהם אחריהם לדרך התורה.

אמנם כדי לזכות לחינוך הבנים צריך הרבה תפילות ומסירות נפש, ועובדא הוי מרן הגרי"ז זצ"ל שהלך לטייל עם בנו, ובדרך עבר יהודי ואמר להגרי"ז "נפל בחלקכם זכות גדולה שכל בניכם הם לומדי תורה ויראי ה'", ומרן זצ"ל לא השיב לו והמשיך בדרכו, ואח"כ אמר לבנו "לך ואמור לו שהוא לא יודע כמה תפילות ותעניות השקעת כדי שבני ובנותיי יהיו יראים ושלמים, וזה לא בא לי בנקל".

ח

אין לנו את הכלים להשיג את עומק התורה ומה שגנוז בה

ונראה לבאר את טענת המלאכים, שהתורה הקדושה היא שכל אלוקי ואי אפשר לאדם להשיג את עומק שורשי דיני התורה שאין שיעור לעומק התורה, ואפילו המלאכים אינם מצליחים להשיג את כל עומק התורה, ולכן תמהו המלאכים "מה אנוש כי תפקדנו", ואיך אפשר להוריד את התורה לשכל אדם הקרוץ מחומר שלא ישיג כלל את עומק התורה וקדושתה ומה שגנוז בה.

ומה שהקב"ה לא קיבל את טענתם, נראה לבאר עפ"י הא דאיתא בגמ' (ב"מ פ"ו ע"א)

איתא בגמ' שבת (פ"ח ע"ב) "בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים", עיי"ש.

שנחלקו מתיבתא דרקייעא עם הקב"ה מהו הדין בספק אם בהרת קדמה לשער לבן, או שישער לבן קדם לבהרת, שהקדוש ברוך הוא אומר טהור, וכל מתיבתא דרקייעא אמרו טמא, והרמב"ם (פ"ב מהלכות טומאת צרעת ה"ט) פסק כמתיבתא דרקייעא ולא כהקב"ה – וז"ל הרמב"ם – "ספק שיער לבן קדם ספק הבהרת קדמה הרי זו טמא", עיי"ש, וצריך פירוש איך שייך לפסוק בתורה נגד דברי הקב"ה עצמו, והלא התורה היא דבר ה', ואם הקב"ה אומר טמא – הרי זהו דברו וזהו רצונו.

וידוע לפרש בזה שהקב"ה נתן לנו את התורה וכמו שאנו אומרים "נותן התורה", ובכלל נתינת התורה הוא שהתורה תיקבע כפי השכל האנושי – שזהו רצונו יתברך שדיני התורה

יוכרעו כפי השכל האנושי, ולכן פסק הרמב"ם טמא כיון שע"פ השכל האנושי ראוי להיות טמא, ואה"נ שבמתיבתא דרקייעא אמר הקב"ה טהור, זהו רק עפ"י פנימיות וסודות התורה, אבל רצון ה' שבעולם הזה התורה תיקבע עפ"י הכרעת השכל האנושי.

ואשר לפי"ז מבואר היטב שלכן לא קיבל הקב"ה את טענת המלאכים, ומשום דאד"נ שהשכל האנושי אינו משיג את כל עומק התורה, אבל אדרבה מה שהשכל האנושי משיג – זה גופא התורה, שבכלל נתינת התורה לישראל הוא שהתורה תיקבע לפי מושגי בני אדם, והקב"ה הוריד את התורה משמים לארץ כפשוטו – שהתורה תיקבע לפי מושג השכל האנושי שבארץ.

ט

טעם שנקרא "חג השבועות"

והנה חג זה נקרא בתורה - באחד משמותיו הרבים, בשם "חג שבועות" (דברים ט"ז י'), ויש להבין מהו תוכן שם זה, [ואם הטעם הוא מפני שאנו סופרים בספירת העומר שבעה שבועות, יש להקשות שהלא מלבד ספירת השבועות אנו מצווים גם לספור את הימים, וא"כ מדוע אין אנו קוראים אותו בשם "חג הימים" – על משקל "חג השבועות"].

ויש לפרש ששבועות הוא מלשון "שבועה", והיינו משום שקבלת התורה נעשתה עם חיזוק ותוקף של שבועה וכמו שאמרו חז"ל (נדרים ח') שבשעת מתן תורה נשבעו ישראל לקבל על עצמם לקיים את התורה.

ועוד יל"פ ששבועות הוא מלשון "שבוע", והכוונה בזה שעד מתן תורה לא היה לישראל

דינים מרובים על כל צעד ושעל אלא בשבת קודש, שהרי שבת קודש קיבלו ישראל כבר במרה – עוד קודם מתן תורה בסיני, ואח"כ במתן תורה נוספו עוד דינים בכל השבוע כמו בשבת - שעל כל צעד ושעל בכל עשרים וארבע שעות היממה ישנם הלכות ודינים פסוקים כדת מה לעשות בכל פרט ופרט, ומה שהיה עד מתן תורה בשבת כל כך הרבה פרטי דינים, נתרחב ממתן תורה והילך לכל השבוע.

וחג זה נקרא גם בלשון התורה בשם "יום הביכורים", וכמו שנאמר (במדבר כ"ח כ"ו) "וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם", ובטעם הדבר יש לומר כי "ביכורים" הוא מלשון ראשית, [וכמו כל ביכורים שהם הפירות הראשונים, שביכורים הוא

מלשון ראשית], וזהו רמז שחג השבועות שהוא ראש השנה לתורה, ועוד רמז לנו – להתחדש בו כאדם חדש על ידי קבלת עול תורה,

ולהרגיש כתינוק שנולד, ועי"ז נזכה לקבלת התורה באמת.

,

ביאור שם חג העצרת

מצאנו שני מועדים הנקראים בלשון "עצרת", הראשון הוא חג שמיני עצרת, [וכמו שנאמר (ויקרא כג, לו-לז) "ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם וגו' עצרת הוא"], והשני הוא חג השבועות הנקרא בלשון חז"ל בשם "חג העצרת", וצריך ביאור במה נתייחדו שני מועדים הללו להיות קרואים בתואר "עצרת" יותר משאר מועדים.

ונראה שלשון "עצרת" רומז "לעצור" משגרת החיים ולהתבונן בקניינים הרוחניים שרכשנו וזכינו להם, ולכן דווקא שמיני עצרת נקרא בשם "עצרת" – כיון שחג זה בא לאחר ראש השנה ויום כיפור וסוכות, ותפקידנו בחג זה להשלים את כל בניין השלמות שרכשנו בימים הנוראים, ולכן צריכים אנו לעצור ביום זה ולהתבונן איך לשמור בקרבנו את כל הקניינים שקנינו בימים הנוראים הללו. ומטעם זה נראה שגם חג השבועות נקרא בלשון עצרת, כיון

שהוא בא לאחר ימי חג הפסח שרכשנו בהם את יסודות האמונה, וכן גם לאחר ימי ספירת העומר שקנינו בהם את יסודות קנייני התורה, ובזמן זה עלינו לעצור ולהתבונן היאך לשמור בקרבנו לכל השנה את ההשגות הגבוהות שזכינו להם בימים הקדושים הללו.

וזהו סוד ההצלחה של בן תורה ובן ישיבה, שאינו מסתפק במה שכבר זכה עד עכשיו, אלא הוא מתבונן תמיד גם על הימים הבאים, ומחפש דרכים היאך להתקדם הלאה עוד ועוד.

ובזה יש לפרש מעלת אמירת "נעשה ונשמע", שכלל ישראל לא אמרו רק "נעשה" בלבד, אלא הדגישו שגם לאחר ש"נעשה" את כל המצוות כולם, מ"מ עדיין "נשמע" – מה אפשר עוד לעשות ואיך אפשר להתקדם עוד ועוד.

יא

טעם אכילת מאכלי חלב בשבועות

בשבועות נהגו לאכול מאכלי חלב וגבינה, ובטעם הדבר יש לומר שרומזים בזה לתורה שפתוחה לכל אחד כמו חלב שאינו צריך בישול, ועוד שיסודה מחלב שהחמיץ עד שאינו ראוי לשתיה, ואעפ"כ אפשר לעשות מזה מאכל הראוי לאכילה, וכמו כן לגבי תורה גם מי שהחמיץ בתורה ראוי הוא שישוב ויהיה

ראוי ללמוד תורה, ועוד רמז יש בזה, כי כל מאכל מתייבש או מתקלקל לבסוף, אבל החלב מחזיק זמן רב, כי גם אם הוא מתחמץ הוא עדיין ראוי לחמאה וגבינה, ולכן אוכלים אותם בשבועות לרמז שהתורה שלנו לא תתייבש ולא תשתנה לעולם, ואעפ"כ שכבר עברו אלפי שנים, מ"מ עדיין היא מתאימה לכל הדורות,

ואין לשנותה כטענת הכופרים שצריך להתאים בכל דור את התורה לפי המצב.

יב

אמונה חושית

זינתה, אלא דאמרינן הלך אחר הרוב, והנה וודאי כאשר ישאלו לאדם מנא לך שאביך הוא אביך ממש, הנה פשוט שתשובתו תהא שפשוט שהוא אביו, ולא יתחיל לדון ע"פ שכל ולומר שבאמת יש כאן רק רוב שהוא אביו, אלא זהו דבר פשוט המוקבע ומורגש אצלו ואינו צריך לחפש ראיות לזה, ואמר הגר"ח מטעלז זצ"ל שכן הוא ממש אף בענין האמונה באבינו שבשמים, דהן אמת שישנם הרבה הוכחות וראיות שכליות וכמו שהוכיח החובת הלבבות בשער הייחוד וכן העיקרים הוכיח בהרבה הוכחות שכליות שהבורא עולם קיים וברא את העולם, אבל אנו איננו צריכים ראיות כלל, אלא אנו מרגישים כן מכח מעמד הר סיני שנשאר לנו לדורות הרגשה שהיתה לנו אז.

"וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים

ואת קול השופר", (כ"ט"ו).

מבואר בזה שכלל ישראל לא רק שמעו אלא ראו והיינו שהרגישו בחוש ממש את הקב"ה, וזהו דרגת האמונה המתבקשת מעם ישראל שלא תהא האמונה רק בראיות והוכחות שכליות ע"י פילוסופיה וכיו"ב. אלא היא תהא מורגשת בלב כדבר פשוט שאינו צריך כלל לראיות שכליות.

וכן שמעתי בשם הגרי"ל בלוח זצ"ל שאמר בשם הגר"ח מטעלז זצ"ל שביאר עפ"י הא דמבואר בגמ' חולין (י"א ע"ב) דהא דמכה אביו ואמו חייב סקילה זהו רק מכח רוב, דאין זה וודאי ממש שהוא אביו דהא דילמא אמו

יג

מורא ופחד בקבלת התורה

ונראה ליישב קושיית התוס', שאע"פ שעם ישראל הסכימו ברצון לקבל את התורה, אבל הקב"ה רצה שלא נרגיש כאילו קיום התורה תלוי ברצונינו – וכאילו קבלת התורה היא ככל כעיסקה בעלמא שכל שצריך ריצוי של שני הצדדים, אלא נדע שאנו מחויבים לקיים את התורה בכל מקרה ואין הדבר תלוי בבחירתנו, ולכן נתן לנו את התורה במורא ופחד וכפה עלינו הר כגיגית והרעיש בקולות וברקים להפחידנו, כדי שיושרש בקרבינו פחד ה' והדר

בגמ' בשבת פ"ח ע"א איתא "ויתיבבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם".

ותמהו התוס' שם (ד"ה כפה) מדוע הוצרך הקב"ה לכפות על ישראל שיסכימו לקבל את התורה, והלא הם כבר הסכימו מדעתם והקדימו נעשה לנשמע, עיי"ש בתוס' מה שתירצו.

גאוונו, ושנדע שתורת ה' איננה תלויה ברצונינו אלא היא דבר ה', ועלינו לקיימה כי כן ציווה אותנו הקב"ה.

ובאמת זהו עיקר הטעם שהקב"ה הרעיש על עם ישראל באימה ופחד עד שנתקיים בהם "ויחרד כל העם אשר במחנה", שהרי בפשוטו הדברים צריכים ביאור מהו התכלית להפחיד אומה שלמה בפחד ואימה גדולים כל כך, אמנם סוד הדבר מפורש בפסוק, שנאמר (שמות כ' י"ז) "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", והרי מפורש שכל מה שהקב"ה הפחיד אותנו בשעת מתן תורה, זהו כדי שיושרש בקרבינו פחד ה' והדר גאוונו, ונדע שהתורה היא תורת ה' ואינה חכמה בעלמא כשאר חכמות, ולכן ירד הקב"ה עם רבבות מלאכים וכדכתיב (דברים ל"ג ב') "ואתא מרבבות קודש" כדי שיראו כולם בחוש שהתורה היא דבר ה', והחובה מוטלת עלינו ללמוד את התורה כדרך שניתנה באימה ופחד, והיינו בידיעה שמתעסקים בדברי אלוקים חיים התורה.

וזהו ביאור נוסח בעל ההגדה בהגדה של פסח - "אילו קירבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו", דבפשוטו אינו מובן כלל מה תועלת יש בהר סיני לולא קבלת התורה, אמנם הביאור הוא דבמעמד הר סיני זכינו ליראת שמים רבה מאוד מכח הקולות וברקים והתגלות כבוד ה', וזה השאיר רושם על בני ישראל לפחד מהקב"ה, ולכן גם לולא מתן תורה דיינו בעצם מעמד הר סיני שזכינו על ידו ליראת שמים.

ובאמת כן מפורש בגמ' ברכות (כ"ב ע"א) "כתיב והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע, ע"כ, והיינו שמעמד קבלת התורה היה נורא ממש מתוך פחד מהקב"ה, ואת זה עלינו ללמוד לדורות הבאים שכן הוא צורת לימוד התורה מתוך יראת שמים וידיעה ברורה שמתעסקים בדברי אלוקים חיים ולא בחכמה בעלמא.

ועד"ז יש לפרש מה שאמרו חז"ל (תנחומא יתרו ז'), "שיהיו דברי תורה חדשים בעיניך כאילו היום ניתנו", והכוונה נראה שבכל פעם בעת לימוד התורה יש ללמוד עם פחד ה' ויראת שמים כמו שיהיה בעת מתן תורה - וכאילו היום ניתנו.

ושמעתי מהגאון רבי זעליג ראובן בענגיס זצ"ל שהיה אצל בעל השאילת דוד הגאון רבי דוד פרידמן מקרלין זצ"ל, וראה אצלו על הסטנדר פיתקא גדולה שכתוב עליה באותיות מאירות עיניים "שויתי ה' לנגדי תמיד", ושאלו על זה, וביאר לו שמפחד שמחמת גודל העיון בהבנת סברות התורה יסיח דעת אפילו רגע אחד שהתורה היא תורת ה' ואנו עוסקים בה כי זהו רצונו ית"ש, ולכן מניח נגד עיניו "שויתי ה' לנגדי תמיד" לזכור כל הזמן שהתורה היא תורת ה'.

ובכל שנה ושנה חוזר וניעור בימים אלו הכוח לקבלת התורה, אך כל זה רק בתנאי שנקבל את התורה מתוך יראת שמים, דכשם שבמתן תורה קיבלנו את התורה מתוך פחד ומורא - בקולות וברקים וקול שופר חזק מאוד, כך גם

בכל דור אין אפשרות לקבל תורה אלא מתוך יראת שמים, ולכן ייעדה תורה ימי הכנה קודם קבלת התורה, ימי ספירת העומר - ואח"כ שלושת ימי הגבלה, שהם ימים קדושים להכין עצמינו לקבלת התורה, כי בלא הכנה לא שייך לקבל את התורה, דאין קבלת התורה בלא יראת שמים.

ובכל יום ויום אנו אומרים "הוא יפתח ליבנו בתורתו וישים בליבנו אהבתו ויראתו", והרי שהתורה היא רק פותחת את הלב כדי שייכנס בלב אהבת ה' ויראתו, והעיקר הוא אהבת ה' ויראתו.

יד

חובת האדם בלימוד התורה בלא להתרפות ממלאכתו על סמך סגולות שונות

הנה בתורה לא נזכר במפורש שחג השבועות הוא זמן מתן תורתנו, ויש להבין מהו טעם הדבר שלא נתפרש כן בתורה, והרי היום טוב דשבועות הוא "יום מתן תורתנו" - וכפי שאנו אומרים בתפילת חג השבועות.

ונראה שלרמז בא לאדם שבכל יום ויום יכין עצמו לקבלת התורה, ולא יתעלם מחובתו ויסמוך על סגולת היום של שבועות שהוא יום מתן תורתנו, ולכן העלימה זאת התורה מאתנו ולא כתבה כן במפורש, וכדי לרמז לנו שמוטל עלינו כביכול להתעלם מהזמן המסוגל, ולעשות כפי חובתנו בלימוד התורה.

וזהו הטעם שחג השבועות נקרא בשם "זמן מתן תורתנו", ולא בשם "זמן קבלת תורתנו", ומשום שביום זה הקב"ה מחדש את "נתינת התורה, אמנם אף שקבלת התורה מתחדשת בכל שנה, אבל אין הדבר שווה אצל כולם, אלא הדבר תלוי לפי מה שהאדם מכין את עצמו לקבלת התורה, שאם מכין עצמו כראוי על ידי

התחזקות בתורה באיכות ובכמות, אז זוכה לקבל את ההשפעה של "קבלת התורה", אבל אם אינו מתחזק בתורה, אינו זוכה כלל בחג השבועות לקבל את ההשפעה של קבלת התורה, וכל אחד תלוי כמה התחזק וכמה הכין עצמו, שכפי השיעור שהכין עצמו, כן זוכה לקבלת התורה בכל שנה ושנה.

ועוד נראה לפרש בזה באופן אחר בטעם הדבר שלא נזכר במפורש בתורה שחג השבועות הוא זמן מתן תורתנו, משום שבאמת לא רק חג השבועות הוא זמן קבלת התורה, אלא כל יום ויום צריך האדם לקבל על עצמו עול תורה, וזהו גם הטעם שלא נזכר בתורה במפורש שראש השנה הוא יום הדין והמשפט - שבו נקבע חיים לכל חי, ומשום שבאמת ראש השנה אינו היום היחיד של יום הדין, אלא בכל לילה ולילה נשמת האדם עולה למעלה לתת דין וחשבון על מעשיה באותה היום, וראוי לאדם לפחד בכל יום שהנשמה המופקדת אצלו לא תתלכלך בעוונות.

טו

השייכות בין פסח לשבועות

צריכים אנו להכיר בגודל המתנה שנתן לנו הקב"ה את תורתו, ולדעת שלולא התורה היו חיינו כחיי בהמה ממש, ולשמוח בזכות שיש לנו לעסוק בתורת ה'.

הרחוקים אומרים עלינו שאנחנו פרוזיטים, ואינם יודעים שהתורה היא חיינו, והישיבות הם בית חיינו, וכל קיומנו הוא רק בזכות צבא ה' שיושבים ולומדים את התורה. צריכים אנו להכיר בגודל המתנה שנתן לנו הקב"ה את תורתו, ולשמוח ביום הזה "דאי לאו ההוא יומא כמה יוסף איכא בשוקא", ולדעת שלולא התורה היו חיינו כחיי בהמה ממש, ולשמוח בזכות שיש לנו לעסוק בתורת ה'.

וזהו הטעם שבפסח אנו מקריבים קרבן שעורים - ומפני ששעורים הוא מאכל בהמה, ולפני קבלת התורה אנחנו עדיין כבהמות שהולכים אחר תאוות ליבם, אבל בשבועות מביאים קרבן מחיטים מובחרים - שאז קיבלנו את התורה, ונעשינו כבני אדם. (עיין מהרש"א ר"ה ט"ז ע"א).

ואנו מקשרים את שבועות לפסח ע"י ספירת העומר, משום שאמונה בלבד בלא עול תורה אין לה קיום, ולכן אנו מקשרים את שבועות לפסח כדי להורות שפסח שהוא זמן האמונה קשור בשבועות שהוא זמן התורה.

דברים שנאמרו בנעילת החג בפני בני הישיבה

על החיזוק בלימוד התורה לאחר חג השבועות

הבחורים יושבים ולומדים בהתמדה מרובה, וזה מחייב את כולם, שכן כאשר רואים כמה יכולים להצליח, הרי זה מחייב כל אחד להתקדם עוד ועוד.

וחס ושלום להרגיש כאילו כבר אפשר לפרוק עול לאחר שבועות ולהרגיש במקצת כעין "בין הזמנים", ואדרבה, לאחר שבועות צריכים כבר להתחיל להתכונן ליום טוב הבא עלינו לטובה – ראש השנה ויום הכיפורים, ולא כאותם שמכניסים עצמם לתרדמה לאחר שבועות ומתעוררים רק לקראת ראש השנה רח"ל, שזהו מעשה שטן ולהפך מתפקידנו להתחיל כעת להתעורר לקראת ראש השנה ויום כיפור.

וכל אחד ואחד יעשה מאמץ, ובע"ה ע"ז יראה ברכה והצלחה גדולה וסייעתא דשמיא, ובזכות התורה הקדושה נזכה לראות גאולה שלמה במהרה בימינו בקרוב, אמן.

עיקר השייכות של עם ישראל בתורה הקדושה נקרא בשם "אירוסין", וכמו שאמרו חז"ל (פסחים מ"ט ע"ב) "תורה צוה לנו משה מורשה, אל תקרי מורשה אלא מאורסה", ונראה בביאור הדברים שבאמת חובת האדם להיות קשור בתורה בדרגה של נישואין [והיינו דבקות גמורה] ולא רק בדרגה של אירוסין בלבד [שהוא כעין הכנה לדבקות הגמורה], אלא שכדי לזכות להיות דבוק בתורה כעין נישואין צריך עמל ויגיעה, וזהו מה שאמרו חז"ל שהקב"ה מצידו נתן לנו את התורה שתהא קרובה אלינו ונוכל להידבק בה, [וכעין ארוסה שמיועדת להידבק ולהינשא לבעלה], והחובה מוטלת עלינו להוביל את האירוסין הללו לידי גמר, ולהידבק בתורה ולהיות קשור בה כעין נישואין עם התורה הקדושה.

ועכשיו בסיום ונעילת החג, החובה מוטלת עלינו להוסיף עוד ועוד בלימוד התורה, וב"ה

לקט עובדות הליכות והנהגות ששמע וראה רבינו שליט"א

אצל רבו הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל בענייני לימוד התורה

התמדתו הנפלאה

[א] מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל לא בילה רגע אחד בדיבורים שלא לצורך, וכן לא ביטל זמן לשמוע מהחדשות שהתחדשו בעולם, אלא תמיד עסק בתורה בהתמדה עצומה, ובצעירותו הביאתו התמדתו המופרזת לידי חולי, עד שלתקופה מסוימת נצטווה מהרופאים שאסור לו אפילו לפתוח ספר, והוא הצטער על כך מאוד, ולכן בשובו לאיתנו קבע לו חוק לכל ימיו להסתובב לפחות שעה ביום ב"טיול" בחוץ, וסדרו של טיול זה היה ללכת הנה והנה באיזה גן או יער שקט, ולעיין בספר.

ניצול הזמן ללימוד התורה

[ב] עמד על המשמר שבני הישיבה ידברו בלימוד בכל עת - גם בזמן האוכל, וכן גם בזמן ההליכה בין בית המדרש לחדר האוכל - שהיה מרחק כחמש עשרה בתים ביניהם, וסיפר על גדול אחד זצ"ל שהקפיד לנעול נעלים בלא שרוך דווקא, והסביר שחוסך בזה כמה רגעים של ביטול תורה בכל יום, וכך במשך החיים הוא אוסף בכל יום עוד רגעים עד שיתקבצו לרגעים הרבה, ונמצא מרוויח ריווח גדול, והיה מביא על זה את דברי חז"ל (ספרא בחוקותי א') על הפסוק (ויקרא כ"ג) "אם בחוקותי תלכו" - "שתהיו עמלים בתורה", וביאר, שחז"ל דייקו מלשון "אם בחוקותי תלכו" שמדובר על לימוד התורה בעת ההליכה בדרכים, כי עיקר העמל והיגיעה של בן תורה נבחנים כשהוא בדרך ולא בתוך הבית מדרש, - ורק אם אינו מרפה

מלימודו בשום מצב שבעולם, ונשאר שקוע בלימוד גם כשהוא יוצא מהבית מדרש, הוא נקרא "עמל בתורה".

אין לך ביזיון כמו להיות עם הארץ

[ג] פעם טענו לו כמה בעלי בתים שהוא מגדל בחורים שיהיו "שנורערס" - שאוכלים ונהנים משולחן אחרים, והוא השיב להם שאם לא ילמדו בישיבה הם יהיו עמי הארץ, ולהיות עם הארץ הוא פגם גדול הרבה יותר שנוער, שאין לך פגם כעם הארץ.

השתתפות בשמחות נישואין או בלוויות

[ד] סבר שאין דוחים ת"ת דרבים בשביל לוות המת או שמחת חתן וכלה, ולכן התנגד לכך שבני הישיבה ישתתפו בשמחות הנישואין של חבריהם, ואמר שאפילו אם לא ייצאו כל בני הישיבה, מ"מ על ידי זה יתרפה הלימוד אצל הנשואים באיכות או בכמות, והרי זה בכלל ביטול תורה דרבים שלא הותר לצורך שמחת חתן.

ומטעם זה נתן רשות להשתתף בחתונה רק למעט חברים, ואף כשהחתן הפציר בחבריו לבוא לחתונה שלא יחסר בשמחתו, עמד על דעתו בחזקה ולא הסכים להתיר לכל אחד להשתתף בשמחה, אלא החתן קיבל רשות לבחור מספר מצומצם של בחורים שישתתפו בשמחתו.

ודרש עוד, שגם הבחורים שהולכים לחתונה יצמצמו את זמן שהותם בחתונה ולא ישהו שם

שלא לצורך, אלא ינצלו את זמן שהותם בחתונה לשמח את החתן ככל האפשר, ויחזרו לשיבה מיד כשהם רואים שכבר אפשר לחזור לשיבה.

וכן לגבי לוויית המת סבר שאין מבטלין ת"ת דרבים אלא לגדול הדור כמבואר בגמ' (שבת ק"ה ע"ב) "תלמיד חכם שמת הכל קרוביו", או לבעל מעשים שצריך לכבדו כגדול הדור.

לחטוף עוד שתי שעות לימוד התורה בשבת

קודש

ה[ה] התקין שבשבת קודש אחרי תפילת שחרית יהא רק סעודה קלה, ולאחריה מיד סדר של שתי שעות לימוד, ומשום שלאחר האכילה בדרך כלל האדם הולך לישון ומתבטל הרבה, ולכן יש לחטוף בינתיים עוד שתי שעות ללמוד תורה"ק.

עודד את בני הישיבה להשכים לפנות בוקר

ו[ו] עודד מאוד את בחורי הישיבה להשכים בכל יום ובפרט בשבתות בבוקר מוקדם – משעה שלש לפנות בוקר, והכין להם מזונות וכוס תה ועוד מיני מאכלים כדי לעודדם לקום בבוקר השכם.

שאיפות לגדלות

ז[ז] היה חוזר ואומר הרבה פעמים בשיחותיו שכל בני הישיבה יכולים לצמוח גדולי עולם כמו ר' חיים בריסקער ור' חיים עוזר.

וזכרני שבפעם הראשונה ששמעתי ממנו שיחה בהיותי נער צעיר לימים, שאל אותו בחור אחד שמאחר שאין לו כישרונות כמו הגר"ח והגר"ע היאך יוכל לצמוח כהגר"ח או כהגר"ע, והשיב לו מו"ר זצ"ל שאם הוא ינצל

את כל כוחותיו ללימוד התורה וכפי שגדולים אלו ינצלו את כוחותיהם, הוא יחשב כגדול כמותם.

עודד את בני הישיבה לצמוח גדולים

ח[ח] לאחר המלחמה דאגו רבים מי יהיו גדולי התורה בדור הבא, אמנם מו"ר זצ"ל אמר לבני הישיבה אתם שואלים מהיכן יהיו גדולים? מכאן יצמחו גדולים! וכאומר, "עליכם מוטלת החובה לדאוג לכך שבדור הבא יהיו גדולים".

הלומד תורה לשם מחקר אינו נחשב כלומד

תורה

ט[ט] הדגיש כמה פעמים שהלומד תורה לשם מחקר אי"ז כלומד שלא לשמה, אלא אין לזה שם תלמוד תורה כלל והוא כסטודנט בלבד. ומסתבר דמתורה שלא לשמה בא לידי לשמה, אבל מתורה לשם מחקר וכדו' אינו בא מזה ללמוד לשמה.

הגדרת "בן תורה"

יא[יא] היה רגיל תמיד לומר שיש חילוק גדול בין "לומד תורה" ל"בן תורה" - ש"לומד תורה" הוא מי שהתורה אינה חלק ממהותו וכל שייכותו לתורה היא רק בעת שלומד ומתעסק בה, והוא כמו סטודנט שהמקצוע שמתעסק בו אינו חלק ממהותו, אבל "בן תורה" הכוונה למדרגה עליונה, שהתורה משנה את מהותו, עד כדי ששמו קרוי על שם התורה. והיה מוסיף ש"בן תורה" הוא תואר מיוחד למי שלימוד התורה משנה את כל הנהגותיו, וניכר עליו בכל הליכותיו ובתפילתו, ובברכותיו, ובצורת דיבורו, ובאכילתו שהוא בן תורה, והוא ראוי לתואר "בן תורה" שהוא כמו "בן עיר" שהלך לכרך שנקרא בן עיר גם כשהוא בכרך כיון

שהוא קשור בעיר ורגיל בה, אבל מי שאינו מתנהג כבן תורה, וכל השייכות שלו לתורה הוא רק ברגע שהוא לומד, אינו אלא "סטודנט לתורה" רח"ל, שהרי התורה לא שינתה את התנהגותו ומהלך חייו.

ועוד היה אומר, שמי שאינו לומד אלא בשעת הסדרים שבהם הוא מחויב ללמוד אבל בימי שישי ושבת ובלילות ובבין הזמנים אינו לומד, הרי הוא כ"סטודנט" לתורה – שיש לו זמנים קבועים ללימוד התורה כמו סטודנטים שיש להם זמן קבוע ללימודם, ורק מי שמחובר לתורה בכל עת – וגם בבין הזמנים וערש"ק ובלילות, הוא קרוי בתואר "בן תורה", שהרי התורה היא חלק ממהותו בכל זמן. והיה זועק תמיד על כך תמיד בשיחותיו ש"לומדי תורה" ישנם הרבה מאוד, אבל "בני תורה" קשה מאוד למצוא, שבני עליה כאלו שהתורה היא כמו בית אביו והוא קשור בה תמיד ולומד גם בערב שבת ובשבת ובבין הזמנים, הם מעטים מאוד", ועיקר תקוותינו הוא לגדל בני תורה, ולא רק לומדי תורה.

והוסיף שזהו כוונת התואר "בן תורה" – שהתורה היא באמת כמו ה"אבא" שלנו, שכשם שהבן קשור באביו ויונק את כל חיותו מאביו שהביאו לעולם, כך גם "בן תורה" קשור בתורה ויונק את כל מעשיו והשקפתו רק מהתורה, והיה זועק תמיד על כך תמיד בשיחותיו ש"לומדי תורה" ישנם הרבה מאוד, אבל "בני תורה" קשה מאוד למצוא, שבני עליה כאלו שהתורה היא כמו בית אביו והוא קשור בה תמיד ולומד גם בערב שבת ובשבת ובבין הזמנים, הם מעטים מאוד", ועיקר

תקוותינו הוא לגדל בני תורה, ולא רק לומדי תורה.

"סטודנט לתורה"

יא] הרבה פעמים היה מכנה בחור בתואר "סטודנט", ואפילו למדן גדול אם היה מאחר לתפילה בישיבה, היה מכנה אותו בתואר "סטודנט", שהרי התורה לא השפיעה על התנהגותו ואורח חייו.

ופעם אחת בעת שיחה לבני הישיבה אמר "אני צריך בחורי ישיבה ואיני צריך כלל סטודנטים, ואם ח"ו יהיה מצב שבני הישיבה יהיו כסטודנטים, אסגור מיד את הישיבה", וב"ה שלא עלה כך ח"ו, אלא להיפך, הבחורים ספגו ממנו רוח תורה ויראת ה' טהורה, ותלמידי הישיבה הם או בניהם צמחו ונעשו מרביצי תורה ויראת שמים.

התפילה והתורה קשורים זה בזה

יב] היה מאריך בכל שיחותיו שכדי לזכות להבנת התורה צריך להתפלל בכל יום בכוונה, מפני שעל ידי התפילה זוכים להתקדש ולהתקרב לקב"ה, ואז נעשים ראויים לקלוט את קדושת התורה, ועוד, שכדי לזכות לתורה צריך סייעתא דשמיא, ואי אפשר לזכות לסייעתא דשמיא בלא תפילה.

ופעמים שבאמצע הסדר הפסיק את בני הישיבה מלימודם ודפק על השולחן ועורר על חילול כבוד שמים המתרחש בעולם, או שאמר דברי מוסר ועורר על שמתרשלים ולא באים לתפילה בישיבה או שמתפללים שלא בכוונה, וזעק שכדי להיות תלמיד חכם אין מספיק בהתמדת התורה, אלא צריך גם להתפלל

הרבה לזכות לסייעתא דשמיא בתורה, וללמוד תורה מתוך יראת שמים דווקא.

ימי בין הזמנים

יג] מתחילה התנגד מאוד לימי בין הזמנים, וסבר שאינו נצרך אלא ליחידים הלומדים בהתמדה גדולה עד שנחלשים ונוקקים למנוחה, אבל אח"כ חזר בו ואמר שאדרבה צריך דווקא את בין הזמנים, ומשום שהלומד תורה בבין הזמנים זוכה לשכר גדול מאוד על שבא מצד מעצמו ללמוד אע"פ שאין לו שום עול המחייבו לכך, אבל באמצע הזמן שחייב ללמוד מצד סדרי הישיבה, וכמו כן אברך מחויב ללמוד מצד התחייבותו לכולל שמשלמים לו, אין שכרו גדול כל כך כמו הלומד מצד עצמו בבין הזמנים בלא שום מחייב.

לגדול, תגדלו בישיבה

יד] הוי מרגלא בפומיה "לישיבה יש דלתות רחבות, מי שרוצה להיכנס יכול להיכנס, ומי שרוצה לצאת יכול לצאת, אבל לגדול, תגדלו כאן".

החובה והזכות המיוחדת של בן תורה

טו] היה משתדל מאוד שבני תורה יכירו בגודל מעלתם וזכותם ועי"ז יישארו בעולם התורה תמיד, ומרגלא בפומיה לומר, שבכל דור צריך לדרוש לו לפי מה שמתאים לאותו הדור, ובדור הזה חובותינו להסביר לתלמידים את גודל זכותם באשר זכו להיות בני תורה", והיה מדגיש שמצד אחד יש לנו זכות מיוחדת שזכינו להיות בני תורה, ועלינו לשמוח בגודל הזכיה שנפלה בגורלינו שזכינו ללמוד תורה"ק, ושהקב"ה הבדילנו מן הטועים ונתן לנו תורת

אמת, אך מאידך גיסא עלינו לדעת שזהו גם חוב גדול – שהקב"ה דורש מאתנו יותר, ולא הרי התביעה מבן תורה כתביעה מבעל הבית, ולפעמים בן תורה מדמה שהוא לומד מספיק, אך לעתיד לבוא הקב"ה יראה לו את כוחותיו ויתבע ממנו הרבה יותר ממה שהאדם תבע מעצמו בעולם הזה.

תורה מגנא ומצלא

טז] בעת שהנאצים ימ"ש איימו להיכנס ללונדון והפחד מפניהם היה נורא, היה מו"ר זצ"ל דורש מבני הישיבה ללמוד בהתמדה גדולה ולהתחזק מאוד בלימוד התורה, וביאר, שהתורה מגנא ומצלא (סוטה כ"א ע"א), ובזכותה אפשר להינצל מכל צרה, ובלעדיה חיינו יהיו ח"ו בסכנה ממש, ועל אחת כמה וכמה תורה דרבים שהיא חביבה מאוד לפני הקב"ה, וכוחה וודאי רב מאוד להושיע ולהגן מכל צרה.

מעשר בלימוד תורה

יז] סידר בישיבה חברת "עבודת הקודש" לבחורים מבוגרים שהיו עומדים סמוך לבימה שתי פעמים בשבוע למשך כשעתיים להשיב לצעירים מהם על מה שנתקשו בהבנה. ואמר שכשם שהנותן מעשר מכספו לצדקה, זהו סגולה לו להינצל מכל נזק בממונו, כך גם הנותן מעשר מזמן לימודו ומפקיר עצמו להשיב לאחרים, זהו סגולה נפלאה לו להצליח בלימודו, ומשתנה למעליותא כל צורת ההצלחה בלימודו, וסבר שזהו מפתח גדול להצלחת הבחורים בישיבה, הן לצעירים והן לתורמים מזמנם.

והוסיף עוד לבאר גודל מעלת המסייע לחבירו בתורה, שכאשר אדם עושה חסד עם זולתו

בתורה, הקב"ה משיב לו במידה כנגד מידה ועושה גם עמו חסד בלימוד התורה – ונותן לו לסייעתא דשמיא מרובה בהבנת התורה, וכיון שאי אפשר לזכות להבנת התורה אלא על ידי סייעתא דשמיא, א"כ הדרך המובחרת לזכות להבנת התורה, הוא על ידי שסייע לחבירו בלימוד התורה.

וביאר שכך היו מקיימים דור המדבר מצוות צדקה, שהרי לא היה חסר להם בגשמיות כלום, אבל היו יכולים לקיים מצוות צדקה בזה שסייעו לאחרים ברוחניות ובלמוד התורה.

במעלת אותם שלומדים כל חייהם בכולל בלא לקבל משרה

יח] אמר שלפעמים אברך נמצא בכולל שנים רבות ואינו מקבל שום תפקיד או משרה, והוא ובני משפחתו מצטערים מאוד על כך, אבל האמת היא שזהו טעות ואין כאן מקום לצער, כי כל אברך בכולל יש לו מעלת ר"מ גם אם לא מינוהו לתפקיד זה, ומשום ששואלים אותו שאלות בלימוד, ומסתכלים על הנהגתו בתפילותיו והתמדתו ולומדים ממנו אורחות חיים, ונמצא שהוא כר"מ ממש לכל דבר, ואף שתוארו אינו רשמי, ואינו מקבל משכורת על כך, אבל מציאות היא שהוא מורה דרך לסביבתו. ואף שאינו מפורסם בעולם הזה, אבל לעתיד לבוא כשיתגלה ויתפרסם מי הם התלמידי חכמים שהקב"ה שש ושמח בהם, אז יתגלה לעין כל שהקב"ה שש ושמח בו הגם שאינו מתכבד מכך בעולם הזה.

ובדומה לזה אמר, שאותם בחורים שמפקירים עצמם לסייע לאחרים בלימוד התורה, והם לדוגמה עבור כלל בני הישיבה, הרי הם רמי"ם

ממש אף שאין להם תואר רשמי ומשכורת, והם זוכים לסייעתא דשמיא ולהצלחה מיוחדת לצמוח לגדולי תורה.

סדרי הישיבה בערש"ק

יט] סדרי הישיבה בערש"ק היו כמו בכל יום בלא שום שינוי, ורק זמן מועט קודם כניסת השבת הפסיקו את סדר הלימוד כדי שהבחורים ילכו לטהר עצמם במקווה לכבוד שבת, ומיד אח"כ היו חוזרים להמשיך בסדרי הלימוד כרגיל כמו בכל יום, וכן בשבת קודש היה הזמן כולו מלא וגדוש בסדרי הישיבה, ותיקן מו"ר זצ"ל שיהיה "קידוש" עם מזונות לאחר התפילה קודם הסעודה, ואז היו יושבים ולומדים עד שעה אחד בצהרים, ואחר כך התפללו מנחה, ורק לאחר מכן היה סעודת היום, וכל זה היה בזמן מלחמת העולם השנייה שהשמועות על הזוועות שנעשו במלחמה הגיעו לאוזני בני הישיבה – והרבה מתוכם היו פליטי מלחמה שדאגו לקרובי משפחתם, ואעפ"כ השקיעו עצמם לגמרי באוהלה של תורה.

ההספק הראוי בסדר בקיאות

כ] הקפיד מאוד שמלבד מה שכל בחור לומד בבוקר בסדר עיון, צריך ללמוד כמה דפים בסדר בקיאות ולהיבחן עליהם, והבחורים הרגילים היו לומדים בסדר בקיאות לכל הפחות שני דפים בשבוע, ונבחנים אצלו עליהם, ואילו המתמידים היו לומדים ארבעה דפים בשבוע בסדר בקיאות ונבחנים אצלו עליהם.

ופעם אחת אירע שבחור מופלג ועילוי גדול שכח במבחן דיבור אחד במהרש"א, ומו"ר

זצ"ל גער בו מאוד באומרו "וכי כך יוכל לצאת ממוך משהו".

כניסה לשיעור למי שאינו מבין

כא] היה אומר שאף אם בחור אינו מבין את השיעור בישיבה, יש לו להיכנס לשמוע את השיעור, כי עצם הדבר שיראה שאינו מבין את עומק התורה, יעורר אותו שצריך הרבה לעמול ולהתקדם עד שלבסוף יזכה גם הוא להבין את התורה"ק.

ובדומה לזה היה אומר שראוי שהחתן יאמר דרשה ופלפול בדברי תורה גם אם ציבור שומעי הדרשה אינם בדרגה שיכולים להבין את דבריו, כי עי"ז שיראו שאינם מבינים, הם יתעוררו לראות כמה עמוקה היא התורה.

מעלת המתמידים על בעלי הכשרונות

כב] היה אומר שמדרכו של עולם שכל ישיבה מחפשת להשיג דווקא בחורים בעלי כישרונות, אבל בחורים מתמידים שאינם מוכשרים אינם מבוקשים כ"כ כמו בעלי כישרונות מזהירים, אבל אצלי הוא להפך, שבחור בעל כישרון עלול ללמוד ברפיון כיון שהוא סומך על כישרונותיו להשיג את הבנת הסוגיא אף בלא עמל, והוא עלול לגרום רפיון בין בני הישיבה שילמדו ממנו להרפות בעמל התורה ובהתמדתה, אבל לעומת זאת המתמיד, משפיע על סביבותיו לטובה, שתלמידי הישיבה למדים ממנו ללמוד בהתמדה.

עוון גזל המצוי בבני תורה – על ידי ביטול

תורה

כג] קודם תפילת נעילה היה דורש בבכיות ובדמעות שליש, והיה מעורר על הנוסח

בתפילת נעילה "למען נחדל מעושק ידינו", דלכאורה גזל שייך אצל בעלי בתים שעוסקים במשא ומתן ויכולים להיכשל בנקל בגזל ובהונאה, אבל בבן תורה שאינו מתעסק במסחר לכאורה לא שייך אצלו כלל גזל והונאה, וא"כ מה שייך לבני תורה להתחנן שלא ייכשלו בגזל.

והשיב מו"ר זצ"ל שאדרבה אצל בני תורה מצוי מאוד עוון גזל - שהישיבות והכוללים מוחזקים על ידי תורמים שכל מטרתם הוא שבני הישיבה או הכולל ישקיעו עצמם בלימוד התורה, ואם בני הישיבה או הכולל מבזבזים את הזמן, הם נתפסים בעוון גזל, שהרי הם אוכלים פיתם מכסף שניתן להם על מנת שיעסקו בתורה.

ובכה בדמעות שליש וזעק שיותר חמור מזה הוא אם בני תורה מסתובבים מחוץ לבית מדרש ומתבטלים מלימוד התורה, שאז אנשים זרים רואים איך שבני ישיבות נוהגים שלא כהוגן, ומתחלל מזה שם שמים, ועל חילול ה' אין כפרה גם ביוהכ"פ.

והוסיף עוד, שמצוי מאוד שבני תורה נכשלים ב"ענפי גזל", שאם בא לשוחח עם חברו או להפריעו בשעה שלומד, הוא נחשב כגזולן על שגזול את זמנו ומאבדו מלימוד תורה להביל וריק.

חובת בחורי ישיבות להיות שקועים רק בלימוד כד] זכורני שלאחר המלחמה ביקשו לארגן קבוצת בחורים שילכו לפעול לקירוב רחוקים, ומו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל התנגד לבחורים לפעול בזה, ואמר שחובת הבחורים להתעסק רק בלימוד התורה, וכאשר בא הגאון

רבי אהרן קוטלר זצ"ל ללונדון אחרי המלחמה, באו לשאול גם את דעתו בעניין, ואף הוא הסכים כדעת מו"ר זצ"ל שאין לבחור לעסוק בקירוב רחוקים מחוץ לישיבה, וחובת הבחור להשקיע עצמו בעמל התורה והשגת קניינים ביראת ה' בתוך הישיבה, וכדי לזכות לקירוב רחוקים אין צריך דווקא להתעסק עם אנשים חופשיים מתורה ומצוות, אלא גם בתוך הישיבה יכול כל אחד לקרב רחוקים – והיינו על ידי שיקרב את חבריו בישיבה לתורה ויראת ה' טהורה.

עונש הנורא על ביטול תורה

כה] שמעתי מפי מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל בביאור מאמר הגמ' (ע"ז י"ע"ב) "בכה רבי ואמר, יש קונה עולמו בשעה אחת", שהרי לכאורה תמוה למה בכה רבי, והלא אדרבה יש לו לשמוח כשרואה כמה אפשר לזכות בשעה אחת בעולם הזה, ופירש בזה מו"ר זצ"ל, שבכה על גודל התביעה על בזבז של כל רגע, שהרי אם כל כך חשוב שעה אחת עד שאפשר לזכות בה לקניין נצח של חיי עולם הבא, א"כ מי שמבטל אפילו רגע אחד, וכ"ש שעות מרובות, אזי העונש שלו הוא נורא ואיום.

מסירות נפש לתורה

כו] הוי מרגלא בפומיה דמו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל, שהטעם שהקב"ה לא נתן לשבט לוי שדה וכרם, הוא הן בעבורם - כדי שיהיו מסורים לעבודת הבורא יתברך, והן לתועלת כלל ישראל – שכל העם ילמדו מהם למסור נפש ללימוד התורה, ודיבר מו"ר זצ"ל על האברכים שזוכים לשבת וללמוד בשקידה שנים הרבה בכלל, שהם ה"שבט לוי" שבכל דור, והם משמשים כדוגמא לכל עם ישראל להראות להם מושגים במסירות נפש לתורה.

אין הקב"ה מונה דפים אלא שעות

כז] מרגלא בפומיה דמו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל, דבמדרש איתא "אין הקב"ה מונה דפים אלא שעות", והיה מעורר שאין הקב"ה משלם על התוצאה אלא על העמל, ולכן מי שמחמת כשרונותיו לומד בזמן קצר הרבה דפים, יקבל שכר פחות ממי שלמד זמן הרבה פחות דפים, כי הקב"ה משלם על ניצול הזמן ולא על התוצאה.

יסודות בלימוד התורה מרבתינו לבית בריסק – כפי שקיבל מרן שליט"א

יסוד בעיקר שיטת הלימוד

א] מרן הגרי"ז זצ"ל אמר לי, שיסוד בלימוד התורה ועיקר שיטת הלימוד שספג מושתת על מידת האמת, ופירש הכוונה, שיכול לומר איני יודע, ואינו מוכרח לתרץ כל קושיא, כי אין אפשרות לדעת את כל התורה, ואמר "מותר לומר 'איני יודע', גם אני אומר הרבה פעמים 'איני יודע', לא נעשים עם הארץ מכך".

והוסיף מרן זצ"ל והזהיר מפני המחדשים חידושים לשם חידוש אף שאינם אמיתיים, ואמר שצריך להיות בטוח בחידושו שזהו דברי אמת כדי לאומרו, ולא להתפאר ח"ו בפיטומי מילי שאין בהם ממש.

הספק הלימוד הנדרש מבחור ישיבה

ב] שמעתי מפיו בשם אביו מרן הגר"ח זצ"ל שעל כל בחור ישיבה ללמוד לכל הפחות ארבעים דפים בהבנה בכל חודש, ובלא זה אינו זוכה לחדש חידושים אמיתיים בתורה, והוסיף מרן זצ"ל ואמר: "בדורנו אפשר אולי להתפשר על עשרים דפים בחודש, אבל פחות מזה בשום אופן אי אפשר להתפשר".

הדרך להצליח בלימוד

ג] שמעתי ממרן זצ"ל שהדרך להצליח בלימוד הוא לקנות לעצמו רב ולשמושו ולשתות דבריו בצמא – ולהיעשות תלמידו המובהק דווקא.

התמדה היא הצדקות הגדולה ביותר

ד] ראיתי שבא אליו רב אחד ודיבר בהתפעלות על ת"ח אחד שהוא צדיק, ומרן זצ"ל השיב לו

"אם הוא צדיק איני יודע, אך אני יודע דבר אחד, הוא מתמיד, אצלי הצדקות הכי גדולה הוא התמדה – "די גרעסטע פרומקייט איז התמדה".

תגובתו כשסיפרו לו על בני ישיבה המופלגים בתורה

ה] כשסיפרו למרן זצ"ל על בני ישיבה מסוימת שהם מופלגים בתורה, הגיב וכי הם יותר מאחאב וירבעם שהיה להם מאה ועשרים פנים בתורה? תספרו לי על היראת שמים שלהם.

יסוד כוחו של הגר"ח

ו] שמעתי מפיו כמה פעמים על אביו הגר"ח "אין זה נכון מה שאומרים שהוא זכה מחמת כשרונותיו, אלא הוא זכה מחמת התמדתו ויגיעתו הרבה".

וכע"ז שמעתי בשם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, שהעיד שבזמן מלחמת העולם הראשונה, כאשר ברחו הרבה פליטים לעיר מינסק ובאו רבים מהם עם נשיהם וטפם ומטלטליהם והשתכנו בתוך בית הכנסת, וההמולה היתה גדולה – עם צעקות ובכיות של ילדים, עמד הגאון רבי חיים מברסק זצ"ל באחת הפינות של בית הכנסת, והיה שקוע בלימודו, וניכר היה שלא הרגיש כלל וכלל מכל הרעש וההמולה שהיה בבית הכנסת, והעיד רבי יחזקאל שראה בעיניו את רבי חיים עומד על רגליו שיש שעות רצופות שקוע בלימודו.

אמנם הוסיף הרב אברמסקי זצ"ל ואמר, שיש חושבים שהגר"ח היה מסוגל לזה משום שהיה לו מח וכישרון של עילוי גדול ומכח זה הצליח לנתק עצמו מסביבתו, אבל באמת מעלת הגר"ח היה מצד עמל התורה, שבעמל ויגיעה רבה השקיע עצמו לגמרי בלימוד התורה שעות רבות בלא הפסק.

גודל יגיעתו בלימוד התורה

ז[סיפר לי אחד ממקורביו, שבהזדמנות סיפר לו מרן הגרי"ז שלאחר נישואיו קבע לעצמו שני סדרי לימוד, האחד במסכת "בבא בתרא", והשני במסכת "תרומות", וכאשר היה מתעייף מרוב יגיעת המוח ב"בבא בתרא", היה מחליף כח ונותן מרגוע לנפשו על ידי העיון והיגיעה במסכת "תרומות", וכאשר יגיעה זו אימצתו עד קצה הגבול, חזר ללימוד ב"בבא בתרא" – וחוזר חלילה.

בקיאות זקנו במה שלא התעסק כעשרים שנה ח[סיפר שכאשר נכנס לזקנו הגאון רבי רפאל שפירא זצ"ל לדבר עמו בלימוד על מסכת תרומות, הוא השתומם על הבקיאות והעמקה היתרה שזקנו גילה במסכת תרומות – אף שידע שזה לו כעשרים שנה שלא עסק במסכת זו.

חובת העסקנים בלימוד התורה

ט[שמעתי ממרן זצ"ל דבר נפלא בביאור הא דאיתא בגמ' בע"ז (ב' ע"ב) שלעתיד לבוא הקב"ה שואל את אומות העולם במה עסקתם, והם אומרים לפניו "רבש"ע, הרבה שווקים תקנינו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל

ישראל כדי שיתעסקו בתורה", אמר להם הקב"ה, שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם וכו', כלום יש בכם זאת, ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, מיד יצאו בפחי נפש", ותמה מרן זצ"ל מהו הקושיא "כלום יש בכם זאת" – דהיינו תורה, והלא הם לא אמרו שהם עוסקים בתורה אלא מתעסקים לחזק את לומדי התורה, ותירץ שקושיית הקב"ה שאם הם כל כך דואגים לתורה לאחרים, למה לא דרגו לעצמם ללימוד תורה, ובהכרח שאינם דואגים לתורה, וכל מה שעשו לא עשו אלא בשביל עצמם.

ורמז בזה מרן זצ"ל שעסקנים צריכים גם בעצמם ללימוד תורה, ששואלים אותם אם כל כך חביב להם התורה להיות עסקנים להפעיל אחרים בשבילה, למה לא למדו בעצמם כראוי.

הגדרתו של 'תלמיד'

י[פעם אחת בתוך הדברים שדיברתי עם מרן הגרי"ז זצ"ל, הזכרתי גדול אחד שלמד כמה שנים אצל אביו הגר"ח, וכיניתי אותו בשם "תלמיד" של הגר"ח, והגרי"ז זצ"ל נענה ואמר לי, "הוא אכן למד אצל אאמו"ר, אולם תלמיד הוא לא היה". וכמדומה שמרן זצ"ל הוסיף שתלמידים אצל אביו היו יחידים כמו הגאון רבי ברוך בער זצ"ל והגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, אבל לא כל מי שלמד אצל אביו וקיבל תורה מפיו נעשה תלמיד.

אין לך ברכה גדולה מלהיות תלמיד חכם

יא[אחד ביקש ברכה ממרן הגרי"ז זצ"ל, ובירכו מרן זצ"ל שיהיה תלמיד חכם, והלה לא הסתפק בזה ודרש ברכה שיהיה גדול, ומרן

זצ"ל השיבו נתתי לך ברכה הגדולה ביותר ששייך שתהיה תלמיד חכם, ואתה עוד דורש ברכה שתהיה 'גדול' שמדריגתה פחותה מדרגת התלמיד חכם.

חיוב הבעל כשרון הרבה יותר מחיוב אדם רגיל
[ב] פעם בא אחד לפני הגר"ח מבריסק זצ"ל בטרוניה, מדוע הקב"ה חילק בכשרון בין בני אדם ונתן להגר"ח כשרון עצום ואילו הוא לא קיבל אלא כשרון פשוט, והרי כל כוחו של הגר"ח באו לו משום שכשרונותיו עולים בפי מאה משכל אדם רגיל, ואילו היה לו כשרון כמו הכשרון של הגר"ח היה גם הוא זוכה לכך.

השיב לו הגר"ח זצ"ל ואמר, ראשית לא צדקו דברך, אבל לו יהי כדברך הרי אדרבה, כמה שהכישורונות שלי גדולים יותר כן הקב"ה תובע ממני יותר, כי חיובי הוא לנצל את כל הכוחות שיש לי, ולכן באותה מידה שהכישורים והכלים של לעבוד את ה' שלי הם פי מאה מכך, כן חיובי הוא פי מאה מכך...

יסוד בדרך הלימוד מהגר"ח זצ"ל

[ג] הגר"ח מבריסק זצ"ל היה מדגיש יסוד בדרך הלימוד - שאין תפקידנו 'לחדש' דברים חדשים, אלא כל תפקידנו הוא להסביר ולבאר את דברי הקדמונים, וכשנשאל פעם הגר"ח שהוא עצמו חידש דרך חדשה בלימוד - שהרי הוא לומד שלא בדרך שהייתה מקובלת עד כה, השיב הגר"ח זצ"ל שלא חידש כלום אלא הוא טורח להבין גם את שורשי הדינים ולא רק את הדינים עצמם, והוסיף הגר"ח זצ"ל וביאר העניין על פי משל מהנאת טעם האכילה, דהנה רוב בני אדם נהנים כשאוכלים קוגל, אבל אינם יודעים להכין הקוגל, ולעומת זאת נערה צעירה

כבת י"ב או י"ג יודעת להכין את הקוגל, והנה הדבר פשוט שכוחה של הבת להכין קוגל אין זה מכוח גאונותה או צדקותה, אלא רק משום שהיא עומדת בסמוך לאמה ומתבוננת איך מכינים את הקוגל, ואמר הגר"ח זצ"ל שכן הוא ממש גם בלימוד התורה, הרבה רק טועמים את טעם סברות הראשונים אבל אינם מתבוננים בשורש הדברים להבין היאך הראשונים הגיעו לזה ומה היה ההכרח שלהם לזה, אבל דרך הלימוד שלו הוא להתבונן בשורש הדברים ולראות גם איך הם 'הכינו' את דבריהם ולא רק לטעום את מסקנת דבריהם.

בעלי בית ישע סברא

[יד] סיפר לי דודי הר"ר אברהם פינס זצ"ל - שהיה ירא שמים ועבד לפרנסתו בבנק, שלעתים היה הגר"ח מבריסק זצ"ל מספר לו מחידושיו, והסביר לו שרוצה לדעת אם בעל הבית בעל ראש ישר ופשוט מבין את דבריו, [הגר"ח חיבבו ואחזו לראש ישר ופשוט], שכן בזה מוכח שדבריו נכונים ומובנים לכל אחד כפשוטו ולא בדוחק, והיה אומר בנעימה, "דאס איז נישט א געקוועטשטע סברא, דאס איז א פשוט'ע בעלי בית ישע סברא, ר' אברהם הרי הסכים לסברתי".

הנהגתו של הגר"ח בלימוד דפי גמרא בכל יום
[טו] סיפר לי זקני הגרש"ז פינס זצ"ל, (בעמח"ס פנס שלמה, ומראשי הקהל במינסק), שהיה אצל רבי חיים בבריסק, וראה שהיה הגר"ח מתכנס בכל יום שש שעות רצופות בחדרו, ולא היה אפשר להפריעו בשעות אלו, כי באותם השעות למד הגר"ח דפי גמרא בבקיות -

גמרא רש"י ותוס', וסגר עצמו בחדר כדי שלא יפריעוהו.

לימוד התורה מתוך ידיעת קדושתה

טז] ידידי הגאון רבי חיים חייקל גרינברג זצ"ל (רב בק"ק קענא הסמוכה לוויילנא) סיפר לי, ששמע עדות מהגאון רבי שמואל יצחק יפה זצ"ל על חותנו מרן ה"בית הלוי", שהיה לומד בנעימות ובקול את הגמרא, ובכל פעם שהזכיר ה"בית הלוי" שם של אמורא היה אומר בהתלהבות "רבא הקדוש אומר", "אבי הקדוש אומר" וכיו"ב - כדי להחדיר אצלו שהתורה היא קדושה מאוד, ואיננו מתעסקים רק בחכמה בעלמא.

גדר הפטור דלימוד תורה בשעת עסק הפרנסה יז] הגרב"ד זצ"ל אמר, שהעולם טועים ומדמים שבעלי בתים הלומדים כמה שעות ביום, הם בגדר אנוסים על השאר, משום שנאמר ואספת דגנך שהתירה תורה לנו לנהוג מנהג דרך ארץ כמו שאמרו בברכות (לו ב), והפטור בזה הוא בגדר אנוס, כך סבורים לומר, אך הוא זצ"ל פירש שאין הדבר כן, אלא לבעה"ב אם טרוד הוא לפרנסתו רוב יומו, ונותרות לו ג' שעות למשל, עיקר חיובו מעיקרא ללמוד תורה, הוא רק ג' שעות הפנויות לו, ומי שמסוגל ללמוד י"ב שעות, אם פוחת מזה זהו ביטול תורה, ואם כן לדוגמא בעה"ב שלומד ג' שעות ואי אפשר לו יותר, כך חובו מלכתחילה, ולא עבר על ביטול תורה כלל, וא"צ בזה לגדר אנוס, אלא שכך הוא מעיקר החיוב שכפי שאפשר לו

ללמוד כך הוא מחויב, והקב"ה יודע בדיוק אצל כל אחד ואחד כמה הוא יכול ללמוד, וכמה שעות נתבע ממנו ללמוד ביום.

יח] זכיתי להכיר את הגה"ק רבי הירש גליקסון זצ"ל חתנו של הגר"ח מבריסק זצ"ל מעת ששהה בביתנו בלונדון², וראיתי איך כל רגע כמימריה שפתיו היו מרחשין בדברי תורה, והוא היה בקי בעל פה בכל המשניות, ולא הלך ד' אמות בלא תורה, ואפילו ביני לביני - בתוך עיסוקו בדברים אחרים היה ממלמל משניות בעל פה כדי לא להפסיד רגע אחד מלימוד התורה.

וסיפר לי הרב ויינברג (בעל השרידי אש) שהיה בגיטו וורשא יחד עם הגאון רבי הירש גליקסון זצ"ל ששהה שם יחד עם בני משפחתו והיו רעבים ללחם, וראה איך הגאון רבי הירש זצ"ל עוסק שם בתורה יחד עם בניו בהתמדה עצומה בשקיעות ובעמל ללא שום התעניינות מהנעשה מסביבו, וחיבר שם חיבור נפלא בדיני "תרומת הדשן" ובדיני "איסור הנאה", ואח"כ השיא שם את ילדו, ובתוך ימי ז' ברכות הרגו את אשתו ואת החתן והכלה, והוא המשיך ללמוד בגטו והמתין לתורו, ולא פסק פומיה מגירסא גם כשהנאצים ימ"ש לקחוהו משם למחנה ריכוז טרבלינקה, שם רצחו אותו יחד עם כל בני ביתו תוך כדי שפיו מלמל בדברי תורה ברגעים האחרונים ממש לחייו, ה' ינקום דמם.

² להיות מוטה כלפי מטה, והגר"ח זצ"ל בחר בו לחתן כבר בהיותו בן י"ח שנה, והפליג בשבחו כבר בצעירותו.

² רבי הירש זצ"ל היה צדיק וקדוש, מעולם לא הסתכל בצורת אשה עד שקומתו נעשית כפופה למטה מרוב שהורגל ראשו

ליקוטי הליכות והנהגות מגדולי עולם זי"ע בענייני לימוד התורה

כפי שקיבל מרן שליט"א מרבותיו זי"ע

הפורש מהתורה כפורש מהחיים

א] מקובלים אנו (מפי השמועה) מאא"ז אדוננו הגר"א מווילנא זצ"ל שהיו לפניו שני דרכים ללכת לבית הכנסת לתפילת מנחה, אחת דרך קצרה והשנייה ארוכה, ובדרך הקצרה היו יושבים יושבי קרנות ומבזבזים זמנם בדברים בטלים, והגר"א היה הולך תמיד רק בדרך הארוכה ומשום שלא היה מסוגל לעבור בדרך קצרה ולראות אנשים שמבזבזים זמנם בהבלים ומאבדים חיים נצח בדברים בטלים, וכמו שנפשינו סולדת ואינה מסוגלת לראות איך שאדם מעשן סיגריה בפרהסיה בעצם יום השבת, כך אצל הגר"א היה ברור אצלו ביתר שאת וביתר עז שהפורש מהתורה הוא מנתק עצמו מהחיים, עד שלא היה מסוגל לראות ביטול תורה בעיניו.

האושר הגדול להיות מחובר לבן תורה

ב] נתבקשתי פעם מבחור אחד לשאול את פי רבינו החזו"א זצ"ל אודות הצעת שידוך עם בת ישראל ממשפחה טובה ועשירה, אשר אביה גם מוכן להחזיק ולכלכל אותם כמה שנים לאחר החתונה, וכאשר שאל הבחור את הנערה אם לאחר תום הזמן שאביה יכלכל אותם היא תדרוש שהוא ייצא לעבוד לפרנסתו או שתניח לו לשבת על התורה ועל העבודה כרצונו במשך כל ימי חייו, היא השיבה לו שהיא מסכימה "להקריב קרבן" עבור התורה שיוכל לשבת ללמוד, ושאלתי את פי רבינו החזו"א מה דעתו על שידוך זה, והשיב לי רבינו החזו"א זצ"ל "אם אצלה זה נחשב כ"קרבן",

אין זה זיווג לבן תורה אמיתי, שכן תורה אמיתי צריך אישה שמאשרת בכך שהיא זוכה להיות שותפה בלימוד התורה של בעלה, ואינה מסתכלת על לימוד התורה כהפסד וכהקרבת "קרבן".

ג] בשעה שהקומוניסטים שלטו ברוסיה ואסרו ללמוד תורה ברבים, ואף גזרו עונש מיתה או מאסר בסיביר למי שילמד אחרים תורה, שגדולי ישראל ראו בכך גזירת שמו, ופסקו שיש ללמוד תורה בסתר ובהיחבא על אף שיש בזה סכנת נפשות, ובני משפחתי שברוסיה החזיקו ישיבה במינסק בסתר עם ארבע מאות תלמידים במשך כמה שנים בנס, בראשות ר' אברהם אליהו מייזעס זצ"ל, [והגאונים ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל והרב צימבליסט זצ"ל שימשו שם כרבנים ביישיבה], ומסרו נפשם כפשוטו ממש שלא להתפשר על לימוד התורה, עד שתפסו אותם ולקחום לבתי מאסר והגלום לסיביר.

ד] שמעתי מהגאון הקדוש רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל, שה"חפץ חיים" לא היה מסכים לברך על הצלחה בתורה, כי המתברך יסמוך על זה ולא ישתדל בעצמו, ומה עוד שלא מועיל ברכה לזה כלל, כי אם לומדים התורה עצמה מברכת, ואם לא לומדים לא יועיל הברכה.

ה] הגאון מטשעבין זצ"ל אמר לי פעם "מי לא ידע אצלינו את כל ספר "שב שמעתתא" בעל פה?"

שייטת ה' לנגדי תמיד תוך כדי לימוד התורה
 ו] סיפר לי הגאון רבי זעליג ראובן בענגיס זצ"ל, שהיה אצל בעל השאלת דוד הגאון רבי דוד פרידמן מקרלין זצ"ל, וראה אצלו על הסטנדר פיתקא גדולה שכתוב עליה באותיות מאירות עיניים "שויטת ה' לנגדי תמיד", ושאלו על זה, וביאר לו שמפחד שמחמת גודל העיון בהבנת סברות התורה יסיח דעת אפילו רגע אחד שהתורה היא תורת ה' ואנו עוסקים בה כי זהו רצונו ית"ש, ולכן מניח נגד עיניו "שויטת ה' לנגדי תמיד" לזכור כל הזמן שהתורה היא תורת ה'.

ז] שמעתי מהגרא"ז מלצר זצ"ל שבואלוזין היו לומדים בישיבה בכל יום עד ערב פסח, וראשי ישיבה אמרו שיעור יום יום על דף גמרא רש"י ותוס' בעיון, ולא היה "בין הזמנים" סביב ימי הפסח, והתאונן על כך שהיום יש בין הזמנים בשלש חדשים בשנה - ניסן תשרי ואב, מלבד שישי שבת בכל שבוע.

ח] שמעתי מהגרא"ז מלצר זצ"ל שבואלוזין היתה חובה ללמוד כל יום דף גמרא, ואחר כך חזרו עליו י"ב פעמים, וסיפר הגרא"ז שבזמן אחד הוא היה חולה ולא היה יכול לחזור על תלמודו רק שמונה פעמים, וכל ימיו הרגיש החיסרון באותו מסכתא.

במעלות החזרות כדי להשיג בהירות

ט] סיפר לי הגר"י אברמסקי זצ"ל על השיעור שהיה מוסר לבעלי בתים, שקודם השיעור הוא לומד שש פעמים את הגמ' לעצמו - עד שמוצא את הדרך המעולה ביותר היאך להסביר להם את הגמ'. והוסיף שפעמים לא

היה מספיק שש פעמים, והוא חוזר על הגמרא שמונה פעמים קודם השיעור.

בהירות בתורה

י] שמעתי מפי הגאון בעל "שרידי אש" ז"ל, לבאר מה שמשוה רבינו פירש את התורה בשבעים לשון לישראל, [וכמוש"כ (דברים א, ה) "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר", ופירש"י "בשבעים לשון פירשה להם"], דהנה מצוי לפעמים סברא דקה בלימוד התורה שהאדם מתקשה להסבירה, ואזי הוא נוקט במילים המקובלים בעולם הישיבות כהגדרות למדניות, וכמו "חלות" "חפצא" "שם" וכו', אבל לכשתבקש ממנו להסביר את עומק הסברא בשפה אחרת שאין בה את המילים הללו, לא ימצא דרך להגדיר את סברתו, וזהו אות שאין הדבר ברור לו באמת, ובזאת ייבחן - שרק אם יוכל לאומרה אף בשאר לשונות, אזי אות הוא שאכן הבין את הסברא לעומקה. ולזאת רמז משה רבינו כשתרגם את התורה בשבעים לשון, שהסברות העמוקות התורה מוסברות בכל לשון שהוא.

ביטול זמן

יא] שמעתי מגדול אחד זצ"ל שבשמים מסתכלים על מי שמבזבז זמנו להבל וריק כשוטה, שהרי בגמ' בחגיגה (דף ד' ע"א) איתא שאחד מסימני השוטה הוא שמאבד מה שנותנין לו, וא"כ אנחנו שיכולים בכל רגע לאסוף לעצמינו כאן בעולם הזה זכויות לחיי נצח, ואיננו עושים כן אלא מבזבזים את המתנה וההזדמנות שנתנו לנו, הרי אנחנו כשוטים ממש.

עריבות ומתיקות טוב התורה

[יב] פעם תמה הגר"י אברמסקי זצ"ל באוזני היאך יקבל שכר בעולם הבא על לימוד התורה שלו, והרי הוא נהנה כ"כ מלימוד התורה, וכבר קיבל שכרו בחייו בעצם הנאת הלימוד, אמנם הוא מוטיב לה והוא מפרק לה, שהקב"ה ישלם לו שכר על עצם הדבר שלומד את התורה כתורת ה' ולא רק כחכמה בעלמא להתענג מיופיה.

[יג] הגר"י אברמסקי זצ"ל אומר על סברות מסוימות, "זה אמנם הבעלביטשע סברא, אבל דווקא הבעלביטשע סברא זהו האמת, ומהאמת אי אפשר לזוז!!"

אברכי הכוללים ובני הישיבות צריכים לשמוח ולהכיר בטוב גורלם

[יג] שמעתי מפי הגר"י אברמסקי זצ"ל לבאר את מה שאמר משה רבינו לעדת קרח (במדבר פרק ט"ז פסוק ט') "המעט מכם כי הבדיל אתכם אלוקי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבוד את עבודת משכן ה' ולעמוד לפני ה' לשרתם" – שמושה רבינו השיב על טענת עדת קרח, למה לכם לדרוש 'משרה' כדי להתכבד, והלא בעצם הדבר שאתם מובדלים מכל ישראל לדרגת שבט לוי – שהם בני התורה, זהו המשרה והחשיבות הגדולה ביותר ואי"צ יותר מזה, שהלא אתם מחזיקים את עם ישראל ואת העולם כולו, וזמ"ש "המעט מכם" וכו', והיינו שאם הם מבקשים שררה נוספת חוץ מעצם חשיבותם בהיותם מבני לוי, בהכרח שאינם מעריכים את זכיותם להיות משבט לוי ולעמוד לפני ה' לשרתו.

והוסיף הגר"י אברמסקי זצ"ל שזהו הוראה לדורות לתלמידי חכמים שלומדים בכלל כל ימי חייהם בלא שום משרה, שראוי להם לשמוח בגורלם ולדעת שעצם מה שהם לומדים בכלל זהו המשרה הגדולה ביותר שהם זוכים להחזיק את עם ישראל ואת העולם כולו.

שקידת התורה בכל עת

[יד] סיפר לי הגה"צ רבי מרדכי פגרמנסקי זצ"ל, שבליל הנישואין לאחר החופה וקודם הסעודה, הוא ביקש רשות מאשתו ללמוד במשך זמן מה, והתיישב ללמוד גמרא – פרק כיצד הרגל' בב"ק. וסבר שאשה יכולה למחול על חיובו של הבעל לשמחה בשבעת ימי המשתה, ואילו מצד חיוב השמחה שלו, כיון ש'פיקודי ה' ישרים משמחי לב' הרי שאין לך שמחה גדולה מלימוד התורה. [עי' תשובות והנהגות אבעה"ז סי' תשנ"ד].

תשובתו לאחר שנשאל קושיא מתוס' על

חידושו

[טו] "פעם אירע ששאלתי את הגה"צ רבי מרדכי פגרמנסקי זצ"ל קושיא מ'תוספות' ערוך על חידוש שאמר לי, והוא לא ידע לתרצה, אך גם לא חזר בו מהחידוש, רק העיר לי בלשון זה: "לכאורה אתה צודק, אבל שמעתי אומרים על ה'נודע ביהודה' שחידש איזה חידוש, ושאלוהו מאיזה 'תוספות' או גמרא, ואמר אין לי תשובה על כך, אבל איני חוזר בי מדברי, היום אני זקן ואיני יכול להתעמק בנושא כבעבר, אבל אי לי ספק שבשעת מעשה ידעתי את זה. והנה אני לא אוכל לומר על עצמי שאני 'נודע ביהודה', אבל

יכולני לומר, כי אני בטוח שבעת שחידשתי זאת לפני המלחמה ידעתי גם את מה שאתה שואלני עתה, והייתי משיב לך, ומה שאיני יכול לתתן זאת כעת, אין זה ראיה שלא צדקו דברי".

מעלת ההתמדה על פני בעלי כשרונות

טז] שמעתי מפי הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל שפירש מאמר חז"ל (ב"ב י"ע"ב) "עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה", שהטעם בזה הוא מפני שכאן בעוה"ז אין בני אדם מתחשבים ביגיעה אלא בכישרונות שהוא בקי או למדן, אבל לעתיד מתחשבים בעיקר ביגיעה ולא בתוצאות, ולכן העליונים כאן – שהתפרסמו מחמת כישרונותיהם יהיו למטה בעולם הבא כיון שלא יגעו מספיק, אבל התחתונים שהיו למטה בעוה"ז מחמת חוסר כישרון אבל למדו ביגיעה יהיו עליונים למעלה".

עיקר מלחמת היצר הרע הוא לבטלנו מלימוד

תורה

יז] סיפר לי ידידי הגאון רבי אלימלך רומפלר ששמע מהרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע, שעיקר מלחמת היצר היא למצוא עצה איך לבטלנו מלימוד התורה, והסביר שהיצר הרע הוא מלאך, וידוע היטב כמה גדול מעלת כח לימוד התורה אצל כל אחד, ולכן עושה מאמצים מיוחדים לבטלינו מתלמוד תורה, שהלא זהו מלאכתו וזהו עבודתו.

כל מהלך החיים נקבע על פי התורה

יח] שמעתי מגדול אחד זצ"ל שהביא הגמרא בגיטין (ו.) שמביאה ראיה מפסוק שבבל היא לצפון ארץ ישראל, והלוא הדבר פשוט ונראה

לעין לכל אחד ולמה מביאים על זאת פסוק, ורואים שגם על הדבר הפשוט ביותר, נאה להביא ראיה מהתורה, כי היא חיינו וכל מהלך חיינו נקבע ע"פ התורה, ואין מקור נאמן יותר מהתורה הקדושה.

יט] נכנסתי פעם לכ"ק האדמו"ר מתולדות אהרן בעל "מבקשי אמונה" זי"ע כמה דקות (מינוט) לאחר שיצא מבית מדרשו מחתנות אחד מנכדיו, וכבר מצאתיו שקוע בלימוד הגמרא בסוגיא דחגיגה, ולא פסק פומיה מגירסא, ונזכרתי במה ששנינו במשנה בכריתות "אמר רבי עקיבא שאלתי את קרבן גדלמילאך ואת רבי יהושע באטלס של אמאוס שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל", וביאר שם בתוי"ט הטעם שהשמיענו התנא היכן היו, כדי להשמיענו שגם בשעה שהלכו לקנות בהמה למשתה בנו היו שקועים בלימוד. [מתוך דברי הספד שנשא רבינו על כ"ק האדמו"ר מתולדות אהרן זי"ע ביום השלושים לפטירתו בהיכל בית המדרש תולדות אהרן].

כח טהרת התורה למעלה ממקווה טהרה

כ] רבינו הגאון רבי זיידל סיאמטיצקי זצ"ל (ר"מ בשיבת הגר"מ שניידער זצ"ל) היה דורש, שמאחר שמבואר בפסוק (ירמיה כג-כט) שדברי תורה הם כאש, א"כ מעלת התורה רבה יותר ממעלת המקווה, שהתורה שכוחה כאש הרי היא מטהרת כליבון שאינו משאיר אפילו רושם – ומוחק לגמרי את החטא, ואילו הטבילה אף שהוא מטהר אבל אין בכוחו למחות לגמרי את החטא בלא רושם.

וסיים עוד ואמר, מה יש לבחור ללכת למקווה בשעה שיכול ללמוד באותו הזמן ולזכות לדרגת ליבון, מי שאינו נצרך לטבול כדי להיטהר מטומאה, ישקיע עצמו לגמרי בלימוד התורה, ועי"ז יטהר מכל חטאיו, שאין טהרה כטהרת התורה. [ואמנם בספרי חסידות הפליגו במעלת הטבילה במקווה מידי יום, אבל זהו רק כשמשותק לשוב לקב"ה, ומתעורר לכך ע"י הטבילה במקווה].

מי הוא הראוי להיות ר"מ בשיבה

כא [רבינו הגאון רבי זיידל סיאמטיצקי זצ"ל (ר"מ בשיבת הגר"מ שניידער זצ"ל) אמר שהיה ראוי לתקן שלא כל אחד יוכל להיות ר"מ בשיבה אלא אם קיבל 'רישיון' לכך מגדולי הדור, וכמו שלהבדיל ברפואת הגוף אין כל אחד יכול לשמש כרופא אלא אם קיבל תעודה מוסמכת לזה, כמו כן גם ראשי ישיבות שתפקידם לדאוג לרפואת הנפש והנשמה של הדור הצעיר, היה ראוי שלא יתקבלו לכך אלא אם נבדקו על ידי גדולי ישראל שהם ראויים לכך, ויש לקונן על כך שהיום פותחים ישיבות מכח כסף.

במעלת סיומי מסכתא

כב [פעם אחת כשנכנסתי להרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע, שאלני הרבי זי"ע היכן אני לומד, והשבתי לו "בישיבת חברון", ואמר לי שברצונו לבקש ממני לומר לבני ישיבת חברון שכאשר לומדים מסכתא יש להקפיד לסיים את המסכתא וללמוד מתחילתה ועד סופה בלא לחסר אפילו חלק קטן מהמסכת, וביאר שבכל לימוד מסכתא שאדם לומד בעולם הזה, הוא בונה לעצמו כנגדו בית בעולם האמת, ואם האדם למד מסכתא ולא סיימה, יהא לו בית חסר ופגום, והרי הוא דומה לאדם שבנה בית והשאיר בו הרבה חסרונות או פגמים – וכגון שאין בו חלון או דלת וכיו"ב, וכך לנצח נצחים יהא ביתו חסר ופגום רח"ל כיון שלא סיים את המסכתא ובנה בית חסר, ורק אם הוא מסיים את המסכתא אז יהא לו בית שלם ונאה,

סיום הש"ס בימי הבחרות

כג [סיפר לי כ"ק אדמו"ר מגור בעל ה"בית ישראל", שלמד עם אביו את כל הש"ס עם רש"י מגיל 16 עד גיל 18, ואמר שיש להחזיר עטרה ליושנה ולראות שכולם יעשו כן וילמדו ש"ס כולו בגיל הבחרות.